

Sir Henry G. Elliot'ın İstanbul Büyükelçiliği (1867–1877) Dönemindeki Bazı Büyük Siyasi Olaylara Bakışı

Sir Henry G. Elliot's View towards Some the Substantial Political Events During His Istanbul Ambassadorship (1867–1877)

Mithat Aydın*

Özet

Bu çalışma, Sir Henry G. Elliot'ın İstanbul Büyükelçiliği sırasında (1867-1877) tanık olduğu büyük siyasi olaylar hakkındaki görüş ve düşüncelerini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Elliot'ın İstanbul'daki görevine atıldığı sırada devam eden Girit Ayaklanması (1866-1869), 1875'teki Hersek Ayaklanması, bu ayaklanmanın bir uzantısı olarak Bulgaristan Ayaklanması (1876), Bulgaristan Ayaklanmasından birkaç gün sonra meydana gelen Selanik Olayı ve Hersek Ayaklanmasının açtığı Balkan krizini çözmek için Büyük Devletlerin bir araya geldiği İstanbul Konferansı (1876/1877) bu büyük siyasi olayların başlıcaları olmuştur. Kuşkusuz, Elliot'ın olaylara bakışında bir sübjektifliliğin olması mümkündür. Ancak; Elliot'ın düşüncesinin şekillenmesinde, olayların cereyan ettiği bölgelerdeki İngiliz konsoloslarından aldığı telgraf ve mektupların etkisi dikkate alınrsa, onun görüş ve düşüncesinin olayların mahiyeti ve seyrini açıklayabilmek konusunda yabana atılmayacak nitelikte olduğu kabul edilmelidir. Diğer taraftan, kendisinin İngiliz Dışişleriyle yaptığı yazışmaların İngiltere'nin politik tutumunu ortaya koymasından ayrıca dikkate değer olduğu belirtilmelidir. Hatta; Bulgaristan olayları vesilesiyle kendisine yöneltilen temel suçlamalar dikkate alınrsa, onun, başta İngiliz Başbakanı Benjamin Disraeli (Beaconsfield) ile İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Derby'yi yönlendirdiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sir Henry G. Eliot, Girit Sorunu, Hersek Ayaklanması, Bulgaristan Ayaklanması, Selanik Olayı, İstanbul Konferansı.

Abstract

This study presents British Ambassador Sir G. Henry Elliot's position and attitude towards the substantial political events that he witnessed during his ambassadorship to Istanbul between 1867 and

---

* Yrd. Doç. Dr. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı.
maydin@pamukkale.edu.tr

1877. Among these events were the Crete Revolt (1866–1869), which had already begun before he assumed his position; the Herzegovina Revolt in 1875; the Bulgarian Revolt (1876), which was an extension of the Herzegovina Revolt; the Thessalonica Event that came about a couple of days after the Bulgarian Revolt; and the 1876/1877 Istanbul Conference that brought the Great Nations together to resolve the Balkan crisis that had broken out with the Herzegovina Revolt. Inevitably, there might be some degree of subjectivity in his approach to those events; however, when the ways that telegraphs and letters that he received from the consuls in the region affected his opinions are taken into consideration, his ideas are of some value to understanding the nature and trend of the events. Additionally, correspondences between Elliot and British Foreign Affairs are important in that they indicate the political attitude of the British towards the events. Furthermore, the British opposition's accusations that he did not report the Bulgarian events correctly and duly indicates that he held sway with British Prime Minister Benjamin Disraeli and Minister of Foreign Affairs Lord Derby.

Keywords: Sir Henry G. Elliot, Crete Revolt, Herzegovina Revolt, Bulgaristan Ayaklanması, Thessalonica Event, Istanbul Conference.

Giriş

19. yüzyıl Türk-İngiliz ilişkilerinde ayrı bir yeri bulunan yabancı diplomatlardan biri de İngiltere'nin İstanbul Büyük elçisi Sir Henry G. Elliot'tur. Minto kontu Gilbert Elliot'ın oğlu olan Henry George Elliot, 1818–1907 yılları arasında yaşamıştır.¹ 1841 yılında diplomasi mesleğine girmiş, ülkesini Napoli (1841-1860), Torino (1863-1865), İstanbul (1867-1877) ve Viyana (1877)'da Büyükelçi olarak temsil etmiştir. Ayrıca, 1862–1863 arasında da özel bir görevle hükümeti adına Yunanistan'da bulunmuştur.²

İstanbul'daki 10 yıllık görevi sırasında Elliot, bir taraftan İngiltere'nin çıkarları gereği genel olarak Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına saygı duyan politik bakışı ve Avrupa diplomasisindeki ağırlığı, diğer taraftan Türk devlet adamlarının Osmanlı Devleti'nin varlığının devamı konusunda İngiltere'ye endeksli dış politikaları vesilesiyle İstanbul'daki en saygın diplomatlarından biri haline gelmiştir. D. Hariss'in belirttiği gibi,³ Elliot'ın Türk çevrelerindeki etkisi ve “*bu etkinin İstanbul'da kaldığı sürece sürekli olarak gözlenebildiği*”ni İngiliz bilim adamları da açıkça ortaya koymaktadırlar. Öyle ki; Elliot, İstanbul'daki en büyük siyasi rakibi Rus Büyükelçisi N.Ignatiev'in

¹ *Meydan Larousse-Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, Sabah Yayınları, c.6, s.215.

² Bulunduğu resmi görevler konusunda bakınız: Sir Henry Elliot, *Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences*, London, 1922.

³ David Harris, *A Diplomatic History of the Balkan Crisis of 1875–1878 The First Year*, USA, 1969, s.84.

gözünde “*Türk'ten daha fazla Türk*” idi.⁴ 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı esasına dayalı geleneksel İngiliz politikasının İstanbul'daki en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edebileceğimiz söz konusu İngiliz diplomat, adını daha ziyade 1876'daki Bulgaristan olayları esnasında duyurmuştur. Bulgaristan olaylarının İngiltere'de büyük bir galeyana neden olduğu ve Türk aleyhtarı kampanyalara dönüştüğü sırada Elliot, olayları zamanında Londra'ya bildirmediği ve İngiliz hükümetini yanlış bilgilendirdiği gerekçesiyle eleştirilerin merkezinde yer almıştır. Başta liberaller olmak üzere özellikle Türk aleyhtarı çevrelerin sert eleştirilerine konu olan Elliot, geniş bir karalama kampanyasının hedefi olmuştur.⁵ Hemen belirtilmelidir ki, Elliot, maruz kaldığı suçlamalara karşı aşağıda da ele aldığımız gibi makul açıklamalar getirmiş ve kendisinin İstanbul'dan alınması yönündeki çabaları boşa çıkarmıştır. Nitekim 1877 yılı başlarına kadar da görevine devam etmiştir.

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki; Elliot, söz konusu olaylar hakkında bölgelerdeki İngiliz konsoloslarının gönderdiği mektup ve telgraflar yoluyla fikir edinmiş ve esasen İngiliz çıkarları açısından uluslar arası siyasi gelişmeleri iyi analiz ederek, bunu kendi görüş dünyasında ortaya koymuştur. Bu vesileyle, Elliot'un İstanbul Büyükelçiliği sırasında cereyan eden siyasi olaylar konusundaki görüş ve tavrı, sadece Türk-İngiliz ilişkileri ve İngiliz kamuoyundaki akisleri açısından değil, aynı zamanda olayların mahiyetini anlayabilmek açısından da dikkate değer görünmektedir. Elliot'un görüş ve düşüncelerini ortaya koymak amacıyla ele alacağımız büyük siyasi olaylar ise Girit Sorunu (1866-1869), Bosna-Hersek Ayaklanması (1875), Bulgaristan Ayaklanması (1876), Selanik Olayı (1876) ve İstanbul Konferansı (1876/1877) olacaktır.

Girit Sorunu (1866–1869) ve Sir Henry Elliot

Kırım Savaşı (1853–1856) sonunda imzalanan Paris Antlaşması (1856), yüzyılın ortalarında Avrupa düzeni ve kuvvetler dengesine yeni bir şekil vererek, Avrupa devletler camiasının yeni bir üyesi olarak Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını güvence altına almıştı. Ancak; Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Girit ve imparatorluğun başka bölgelerindeki Müslüman olmayan unsurların bağımsızlık ve kendi devletlerini kurmak konusundaki siyasal faaliyetleri, Paris Antlaşması'nın getirdiği bu hukuki durumun daha fazla devam etmeyeceğini çok geçmeden göstermiştir. Başka bir deyişle, Avrupa Büyük Devletleri'nin rekabet alanı haline gelen Osmanlı toprakları, yeniden uluslar arası bir sorun haline gelmiştir. Bu bağlamda Girit, yukarıda zikredildiği gibi, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Büyük Devletler ile Osmanlı Devleti'nin gündemini meşgul eden bir konu olarak karşımıza çıkmıştır.

⁴ Harris, *a.g.e.* s.84.

⁵ Bakınız: Richard Millman, *Britain and the Eastern Question 1875–1878, Oxford, 1979*, s.159–161

Esas itibarıyla Girit Ayaklanması, mahiyeti itibarıyla Osmanlı coğrafyasındaki diğer ayaklanmalardan farklı değildi. Başlangıçta; daha ziyade sosyal ve siyasal hakların genişletilmesiyle özerkliğe giden, ancak sonuçta Osmanlı egemenliğinden çıkarak Yunanistan'a ilhakı öngören 1866 ayaklanmasının açtığı Girit Sorunu (1866–1869), temelde ayrılıkçı Giritlilerin 1821 Mora Ayaklanması'na yardım etmeleri ve 1830'da Yunanistan'ın bağımsızlığı sonrasında Yunanistan'a bağlanmak amacıyla faaliyet göstermeleriyle başlayan sürecin bir devamı niteliğindedir. Ayaklanmanın ortaya çıkışı, gelişmesi ve uluslar arası bir sorun olarak İngiltere'nin gösterdiği politik tutum konusunda, 1867 sonbaharında İstanbul'a İngiltere Büyükelçisi olarak atanan Sir Henry Elliot'ın görüşleri sorunun aydınlatılmasında önemli ipuçları vermektedir. Burada, sorunun başlaması, gelişmesi, İngiltere'nin tavrı ve Elliot'ın bu konudaki görüşlerinin şekillenmesinde etkisinin olduğunu düşündüğümüz "British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Near and Middle East 1856-1914"taki belgeler etrafı bilgi vermekle birlikte, Elliot'un kızı tarafından kaleme alınan hatıratı (Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences) kendi görüşlerinin ortaya konulmasında dayanak noktamız olacaktır. Zira, İngiliz elçi ve konsoloslarının İngiltere Dışişleri Bakanlığı ile yürüttükleri yazışmaların bulunduğu British Documents serisinin 2 ve 3. ciltleri ile söz konusu hatırat, Sir Henry Elliot'ın İstanbul elçiliği sırasında (1867–1877) tanık olduğu büyük siyasi olaylar karşısındaki görüşleri ve İngiliz dış politikası konusunda önemli kaynaklar arasında olduğu söylenebilir.⁶

Elliot, 1867 yılında Türkiye'ye geldiğinde Girit Ayaklanması bir yılı aşkın süredir devam etmekteydi. Ayaklanma'nın İstanbul'da Osmanlı kamuoyu üzerinde meydana getirdiği havayı teneffüs ederken, sultanın Fransa'ya olan tepkisi ve kızgınlığı dikkatini çekmiştir:

“Ben, (sultan) Abdülaziz'in Fransa ve İngiltere ziyareti öncesi Türkiye'ye geldim. Abdülaziz Londra'daki resepsiyondan çok memnundu; fakat Avrupa'ya ziyaretinin temel nedeni olarak bildirilen Büyük Sergi'nin yapıldığı Paris'teki İmparator Napolyon'un davranışına çok kızgındı. Sultana Dışişleri Bakanı Fuat Paşa eşlik etmişti ki, Fuat Paşa sultanın temel yorumcusu olarak görev yapan muktedit ve zeki bir devlet adamı idi. Girit'teki 'korkunç' isyan zirvedeydi ve bir gün İmparator (III. Napolyon) lafı dolandırmadan sultana, en iyi yolun adayı Greklere (Yunanlılara) teslim etmek olduğunu teklif etti ki, bu teklifin sultanın

⁶ Ayrıca, Elliot'un Sultan Abdülaziz azline ilişkin bir risalesi bulunmaktadır. Eserin tanıtımı şu çalışmaya konu olmuştur: Faruk Yılmaz-Yusuf İyî, "Sultan Abdülaziz Han'ın Ölümüne İlişkin İngiliz Büyükelçisi Sir Henry Elliot'un 'Vah'a-i Sutan Aziz' Adlı Risalesi ", *Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı II, Yeni Türkiye*, sa.44, Mart-Nisan 2002, s.157–170,

zihninde meydana getirdiği öfke tahmin edilebilir...”⁷

Açık bir şekilde, aktif bir dış politika yürüten ve milliyetçilik hareketlerini destekleyen “Fransa İmparatoru” III. Napolyon, Girit’in Yunanistan’a verilmesini istemekte, “*hal ve durum gerektirirse Suriye Hıristiyanları için yaptıklarını Girit Hıristiyanları için de yapacağını*” söylemekteydi.⁸ Hatta Fransa’nın batı Avrupa’da Rus desteğini sağlaması için Fransız Dışişleri Bakanı Moustier, 23 Ocak 1867 tarihinde Osmanlıların Girit ile beraber Teselya ve Epir’i de Yunanistan’a bırakması gerektiğini ortaya atacak ölçüde ileri gitmiştir.⁹

Kuşkusuz; Girit’teki ayaklanmayı tahrik ve teşvik ederek etkin bir politika yürüten sadece Fransızlar değildi. Başından itibaren ayaklanmanın örgütlenmesi ve devamında Rus yardım ve desteğinin de önemli bir yerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti için zararlı olan her olayda olduğu gibi Girit’te de asilerin tarafını tutan Rusya, bir Rum davası olan Girit sorununu bir Rus davası haline getirmiştir.¹⁰ Bu nedenle, Ruslar ayaklanmaya başından beri yardım ve destek vermiş, hatta Rusya’nın Hanya konsolosu ayaklanmayı destekleyenler arasında bulunmuştur.¹¹ Aynı zamanda Rus casuslarının ayaklanmada rol oynadığı Moustier’in 2 Ekim tarihli beyanında açıkça görülmektedir.¹²

Elliot, ayaklanmada Rus faktörüne ilişkin verdiği malumatta, özellikle İstanbul’daki Rus elçisi Ignatiew’in etkisine¹³ ve Rus gemilerinin Giritlilere yaptığı yardıma dikkat çekmektedir. Ayaklanmanın ciddi bir sorun olarak devam etmesinde, Rus yardım ve desteğinin büyük bir payı olduğu anlaşılan Elliot’un verdiği şu bilgi dikkate değerdir:

“Asiler kendilerinin çıkarılması zor olan güvenli dağlara çekilmişlerdi; fakat eğer onların ihtiyaçları dışarıdan karşılanmamış olsaydı, orada tutunabilmeleri uzun sürmeyecekti. Onlar yiyecek

⁷ Sir Henry Elliot, *Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences*, London, 1922, s.183.

⁸ Enver Ziya KARAL, *Osmanlı Tarihi-İslahat Fermanı Devri (1861-1876)*, c.VII, 4.Baskı, Ankara, 1988, s.19.

⁹ Matthew Smith ANDERSON, *Doğu Sorunu 1774–1923: Uluslar Arası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Çeviren: İdil Eser, İstanbul 2001, s.176; Kenneth BOURE, “İngiltere ve Girit Sorunu 1866–1869 (Great Britain and the Cretan Revolt, 1866–1869)”, Çeviren: Yuluğ Tekin Kurat, *Belleten*, c.1, sa.1, (1963), Ankara, 1964, s.258. Iorga’ya göre ayaklanma sırasında Fransızlar, kaçan Giritlilerin kendi gemilerine sığınmalarına müsaade etmişlerdir. N. IORGA, *Osmanlı Tarihi V*, Çeviren: Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, 1948, s.561.

¹⁰ Karal, *a.g.e.* s.21

¹¹ Mehmed Salahi, *Girit Meselesi 1866–1869*, Yayına Hazırlayan: Münir Aktepe, İstanbul, 1967, s.5.

¹² Bourne, *a.g.m.* s.254.

¹³ Bakınız: Elliot, *a.g.e.* s.186-187. Ayrıca, Panslavist düşünceleri itibarıyla Ignatiew hakkında Elliot’un görüşü için bakınız: Elliot, *a.g.e.*, s.257-267.

konusunda güç durumda kalmış olsalar bile ve eğer Rus gemileri gizli bir şekilde onları mücadele için donanımlı hale getirerek, hem de açık bir şekilde onların yiyecek sıkıntısını gidererek, aynı zamanda Atina kıyılarında korunan binlerce kadın, çocuk, yaşlı ve diğer savaş halinde bulunmayan kimseleri taşıyarak asilerin yardımına koşmamış olsalardı ayaklanma bastırılmış olacaktı.”¹⁴

Bu sırada büyük bir Yunanistan kurmak emelinde olan Yunanlılar, ayaklanmanın ortaya çıkışı, gelişmesi ve uluslar arası bir kriz haline gelmesinde büyük bir role sahip olmuşlardır. 1864 yılında Yeni Ada’yı elde eden Yunanistan Rumlarla meskûn hemen bütün adaları elde etmek için Girit’e gönderdiği öğretmen ve papazlarla Giritlileri kıskırtarak ayaklanmanın başlamasına ön ayak olmuştur.¹⁵ Elliot’un *Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences*’teki görüşleri ve verdiği bilgiler, İngiliz konsolos ve elçilerinin kendisinden önceki yazışmalardaki¹⁶ bilgileri aksettirmekle beraber, bu konudaki Osmanlı kaynaklarını da büyük ölçüde doğrulamaktadır. Elliot, *Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences*’in 184. sayfasında şunları söylemektedir:

“1867 sonbaharında Türkiye’ye ulaştığımda canlılığını koruyan Girit Ayaklanması, asilerin Yunanistan’dan ve Rus savaş kruvazörlerinden aldıkları yardım sonucunda 1,5 yıldan beri devam etmekteydi. Yunan hükümeti, açık bir şekilde Yunanistan’ın her tarafından gelen silahlı, donanımlı ve bütün ihtiyaçları karşılanmış gönüllü gruplarını topladı ve bunları Türk barikatını yaran hızlı vapurlarla- ki bunlardan biri Yunan hükümetine aitti- Girit’e taşıdı. Hapishane kapıları eşkıyalara ve Giritli asilerle birleşmek şartıyla diğer suçlulara açıldı; daha sonra bazı suçluların serbest bırakılmasından dolayı serzenişte bulunulduğunda Yunan bakan, ‘bazen suçlular ile vatanseverler arasında ayırım yapmak zordur’ şeklindeki demeciyle kendini mazur gösterdi...”¹⁷

Elliot’ın söylediklerine bakılırsa durumun oldukça vahim olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim üç yıl boyunca aldığı dış yardım ile Osmanlı Devleti için ciddi bir tehdit olarak ortada duran “Girit gulyabanisi” uluslar arası ilişkilerin öncelikli konularından biri olmuştur. Elliot, Sadrazam Ali Paşa ile bir

¹⁴ Elliot, *a.g.e.*, s.185 Ahmet Lütü Efendi, Aralık 1866’daki Osmanlı kuvvetleri ile Giritli asiler arasındaki mücadelelerden bahsederken, Rus vapurlarının kaçan asilerin iltica mahallerinden olduğunu belirtmiştir. Ahmet Lütü Efendi, *Vak’a-nüvis Ahmed Lütü Efendi Tarihi*, Yayına Hazırlayan: Münir Aktepe, c. XI, Ankara, 1989, s.60.

¹⁵ Mehmed Salahi, *a.g.e.*, s.4.

¹⁶ Yazışmalar için bakınız: *British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Near and Middle East 1856–1914, The Ottoman Empire in the Balkans, 1856–1875*, Part1, Series B, vol. 1, Editor, David Gillard, University Publications of America, 1984, s.293–342.

¹⁷ Elliot’un verdiği bilgiyi destekleyen Ahmed Lütü Efendi Tarihi’inde “Yunanistan’dan kayık kayık eşkıyanın geldiği”nde söz edilmektedir. Ahmet Lütü Efendi, *a.g.e.*, s.58.

görüşmesinde “*tam olarak açık ve gizlenmeden yapılan*” Yunan yardımından söz edildiğinde ve kendisine Osmanlı hükümetinin Yunanlılara uluslar arası yükümlülükleri hatırlatmak için gerekli olan adımları atması durumunda İngiltere'nin tavrının ne olacağı sorulduğunda şunları söylemiştir:

“cevabım, hükümetimin söyleyebileceği şeyi bilmemdir; fakat Babiâli'nin devam etmekte olan ayaklanmayı sona erdirmesi için tedbirler almakta tam olarak haklı olduğu düşüncesini hükümete ileteceğim.”¹⁸

Sorunun çözümü konusunda Türk yanlısı bir düşünce içinde olduğu anlaşılan Elliot, Yunan bakan Deliyani ile yaptığı görüşmede ise Yunan hükümetinin “*çok açık bir şekilde bozulmakta olan tarafsızlığı korumak için zaman kaybetmemesi gerektiğini*” tavsiye etmiş, bunun dikkate alınmaması durumunda ise, Türk hükümetinin yukarıda sözü edilen adımları atacağını hatırlatmıştır.¹⁹

Gerçekten de Babiâli, ayaklanmanın bastırılması için daha sert hareket etmekten ve adaya yapılan dış yardımı kesmekten başka bir çözümün olmadığını anlamıştır. Çünkü ayaklanmanın başlamasından sonra Babiâli'nin bölgedeki iyi niyetli düzenlemeleri ve diplomatik girişimleri hiçbir sonuç vermemiştir.²⁰ Ancak, gerek Ömer Paşa'nın 1867 yazındaki asilere karşı önemli başarılar kazanarak onları dağlara çekilmeye zorlaması, gerekse 1867 Ekiminde Girit'e giden Sadrazam Ali Paşa'nın burada yaptığı düzenlemeler ayaklanmanın bir hayli hafiflemesine neden olmuştur.

Bu sırada siyasi ortam da Osmanlı Devleti'nin lehindeydi. İngiltere'nin kararlı tutumu²¹ sonucunda Büyük Devletler 29 Ekim 1867'de Osmanlı

¹⁸ Elliot, *a.g.e.*, s.185.

¹⁹ Elliot, *a.g.e.*, s.186. Yunan Bakan Deliyani ile Elliot arasındaki görüşme, Deliyani'nin İstanbul'daki Rus elçisiyle General Ignatiev ile görüşmesinden sonra meydana gelmiştir. Ignatiev bu görüşmede Deliyani'ye, Yunanistan'ın, Osmanlı hükümetinin gerekli adımlar atmak konusunda ileri sürdüğü “tehditleri” önemsememesini tavsiye etmiştir (*Adı geçen yer*).

²⁰ Babiâli'nin adada kapsamlı bir düzenleme yapmak yönünde en önemli girişimi, Sadrazam Ali Paşa'nın bizzat Girit'e gönderilmesiyle, burada genel af ilan etmesi ve daha sonra padişahın 10 Ocak tarihli bir fermanı ile Girit'e geniş bir özerklik statüsünün verilmesi oldu. Ali Paşa 24 Şubat 1868 tarihine kadar Girit'te kalarak çalışmalarını bizzat yürütmüştür.

²¹ İngiltere kraliçesi 5 Şubat 1867'de parlamento açılışında yaptığı konuşmada “*Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Hıristiyanların hakları için geniş garantiler sağlanmasına taraftar olduğunu, fakat bu garantilerin padişahın hükümlerine hiçbir vechile hâlel getirmesine razı olamayacağını*” belirtmiştir. Karal, *a.g.e.*, s.26. İngiltere'nin statükonun korunması yönünde ve Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü konusundaki kesin tavrı, Girit sorununda önceliği kimseye bırakmak istemeyen Fransa'ya geri adım attırılmış, bu da sorunun çözümünde önemli bir etken olmuştur. Esas itibarıyla diğer devletlerin, İngiltere'yi dikkate alınmaksızın sorunun çözümü için hareket edilemeyecekleri açıktı.

Devleti'ne verdikleri bir notada “Doğu'nun buzuru için Girit sorunu ile ilgilendiklerini, fakat Osmanlı devleti ile bir görüş birliğine varamadıklarını ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'ni sorumluluğu ile baş başa bıraktıklarını ve Osmanlı Devleti'nin bundan sonra devletlerin yardımına güvenememesi gerektiğini bildirmişlerdir.”²² Diğer taraftan; Yunanistan'daki Giritli göçmenlerin kötü koşullar içinde bulunmaları, Avrupa kamuoyunda Yunanistan aleyhinde olumsuz bir havanın esmesine neden olmuştur.²³ Bu ise, Giritli göçmenlerin durumunu Avrupalı devletler nezdinde öncelikli konu haline getirirken, sorunun siyasi yönünü ikinci plana düşürmüştür.²⁴

Bundan yararlanmak isteyen Osmanlı hükümeti, sorunu tam olarak çözmek için Yunanistan'ın ayaklanmaya verdiği yardım ve desteği kesin bir şekilde önlemek gerektiğini biliyordu. Bu nedenle 4 Aralık 1868'de Yunanistan'ın ayaklanmaya verdiği yardım ve desteği durdurmasını istemiştir. Yunanistan'ın ret cevabı üzerine Osmanlı hükümeti 11 Aralık 1868'de beş gün süreli bir ultiatom²⁵ vermiş, istediği cevabı alamayınca da 16 Aralıkta Yunanistan'la diplomatik ilişkilerini kesmiştir.

Elliot'a göre, Babiâli'nin kararlı ve kesin tavrı, sorunun bir çözüme gitmesinde büyük bir faktör olmuştur. “Babiâli'nin sabrının tükendiğine ve oyalanamayacağına inanan” Yunan hükümeti, hiçbir Avrupa devletinden de destek göremeyeceğini anlayınca geri adım atmıştır.²⁶ İşte; Elliot ayaklanmanın sona ermesini dışarıdan aldığı yardımın kesilmesine bağlamaktadır ki, bu konudaki şu sözleri oldukça dikkat çekmektedir: “Dışarıdan yardım kesildiği için asiler oyundan vazgeçtiler; yerli Giritliler, olağan işlerine geri döndüler ve yabancı gönüllüler adayı terk ettiler

---

Buna kendileri de inanmaktaydılar. Bourne, *a.g.m.*, s.264.

²² Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih (1789–1914)*, Ankara, 1997, s.283.

²³ Giritli göçmenlerin İngiltere ve Avrupa kamuoyunda uyandırdığı kötü intiba konusunda ayrıca bakınız. Bourne, *a.g.m.*, s.269.

²⁴ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, 3. Baskı, İstanbul, 1985, s.185. Giritli göçmenlerin İngiltere ve Avrupa kamuoyunda uyandırdığı kötü intiba konusunda ayrıca bakınız. Bourne, *a.g.m.*, s.269.

²⁵ 11 Aralık tarihli ultiatomda Osmanlı hükümeti, Yunan hükümetine şu şartları iletmiştir: “1- Yunan hükümeti, son zamanlarda, Yunanistan'ın türlü taraflarında, Osmanlı Devleti'ne düşmanca bir maksatla kurulmuş olan çeteleri dağıtacak ve gelecekte de bunların kurulmasına mani olacaktır. 2- Girit ile Yunanistan arasında mekik dokuyan üç korsan gemisini tecrit edecek veyahut hiç olmazsa bu gemilerin Yunan limanlarına girmesine müsaade etmeyecektir. 3-Yunan hükümeti, Girit göçmenlerine memleketlerine dönmeleri için izin verecek ve dönmelerini kolaylaştıracak tedbirler almalıdır. 4- Osmanlı askeri ile Osmanlı tebaasından olanlara taarruz etmekle suçlu olanlar, kanunlar gereğince cezalandırılacak ve zarar görmüş olan ailelere tazminat verilecektir. 5- Yunan hükümeti, bundan böyle mevcut antlaşmalar hükümlerine ve insan haklarına uygun bir yolda hareket edecektir.” Karal, *a.g.e.*, s.35.

²⁶ Elliot, *a.g.e.*, s.187.

ki bu, bir gecede tam olarak sükûnun sağlanması anlamına geliyordu."²⁷

Sonuçta; bir Türk-Yunan savaşının eşğine gelinmesi ve bunun bir Avrupa savaşına neden olabileceği ihtimalinin belirmesi üzerine III. Napolyon'un davetiyle Büyük Devletler, 9 Ocak 1869 tarihinde Paris'te bir araya gelerek Girit sorununu masaya yatırdılar, 20 Ocakta sonuçlanan konferans, Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne karşı çeteler kurmaktan vazgeçmesine, Girit asilerine malzeme götürecek gemilerin Yunanistan limanlarından donatımının yapılmasının yasaklanmasına ve göçmenlerin Girit'e dönmesine engel olunmasına karar vermiştir.²⁸ Böylece Yunanistan'ı suçladıklarını belli eden Büyük Devletler, statükonun korunmasına karar vermiş, muhtemel bir Türk-Yunan savaşının önüne geçmişlerdir.

Bosna-Hersek Ayaklanması (1875)'nin Ortaya Çıkışı ve Elliot

1875 Temmuzunda Hersek'in Nevesin kazasında ortaya çıkan Bosna-Hersek Ayaklanması, 1876 yılındaki Bulgaristan Ayaklanması'na, aynı yılda başlayan Osmanlı-Sırp, Karadağ Savaşları'na ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na ortam hazırlayarak 1875-1878 arasındaki Balkan krizinin ilk ve önemli bir aşamasını oluşturmuştur. Böylece; söz konusu ayaklanma, 19. yüzyılın büyük siyasi gelişmelerinin başlangıcını oluşturarak, bir taraftan Osmanlı Devleti'nin büyük ölçüde Balkanlardan çekilmesine zemin hazırlarken, diğer taraftan Berlin Antlaşması'yla (1878) Avrupa düzeni ve kuvvetler dengesine yeni bir şekil vermiştir. Bu bakımdan ayaklanmanın sonuçları itibariyle Osmanlı Devleti ve Avrupa Büyük Devletleri açısından oynadığı tarihi rol, onun ortaya çıkış sorununu pek çok araştırmaya konu yapmıştır.

Ayaklanmanın zirai ve mali şartlara dayanan, Müslüman toprak sahiplerinin keyfi uygulamalarına karşı Hıristiyan çiftçilerin bir reaksiyonu olarak gören yabancı araştırmacıların pek çoğu, ayaklanmayı yönetime karşı bir başkaldırı hareketi olarak açıklamışlardır.²⁹ Elliot'ın ayaklanmanın başlarında çektiği 13 Temmuz tarihli bir telgrafı da bu görüşü desteklemektedir: "*Ayaklanmanın temel olarak vergi ve mecburi askerliğe karşı bir direniş olarak görünüyor, fakat bu Hıristiyanlarla sınırlı kalmamıştır.*"³⁰ Ancak; ayaklanma gelişip devam ettikçe

²⁷ Elliot, *a.g.e.*, s.187.

²⁸ Bourne, *a.g.m.*, s.273.

²⁹ Bakınız: Richard MILLMAN, *Britain and the Eastern Question 1875-1878*, Oxford 1979, s.13-16.

³⁰ British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Ottoman Empire: Revolt in the Balkans, 1875-1876 (Buradan itibaren British Documents), General Ed. Kenneth Bourne and Cameron Watt, Editor: David Gilland, Part1, Series B, vol. 2, Doc.6, Elliot'tan Derby'ye, 13 Temmuz 1875, University Publications of America, 1984, s.54. Ayrıca ayaklanma konusunda bilgi veren konsolos Taylor'ın bozuk zirai-mali sistem ve bunun Slav sempatizanlarınca kullanılmasına dikkat çeken mektubu için bakınız: *British Documents*, vol.2, Doc. 20, Taylor'dan Derby'ye, 4 Ağustos 1875, s.60.

Elliot'ın bu görüşünden vazgeçtiği ve ayaklanmayı “büyük bir ulusal Slav savaşı” olarak gördüğü belirtilmelidir.³¹

Gerçekten de ayaklanmanın temel olarak sosyo-ekonomik faktörlerden kaynaklandığını ileri sürmek, sorunu dar kalıplar içine sokmaktan başka bir şey ifade etmez. Elbette ki; Osmanlı Devleti, 16. yüzyılın sonlarından itibaren batı dünyası karşısında gerileyerek, batıyı yükselten akli ve ilmi değerlerden uzaklaşmış ve çağın yeni şartlarına ayak uydurmakta zorlanmıştır. Çağın gereklerine uygun olarak klasik müesseselerini, özellikle toprak sistemini değiştirmek isteyince de ciddi sosyal ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü durum ya da yerel yöneticilerin suüstimalleri Hıristiyanlar kadar Müslümanları da derinden etkilemiştir. Bu nedenle ayaklanmanın temel ve öncelikli nedeninin sosyo-ekonomik olduğunu söylemek çok zordur.³² Bununla beraber ayaklanmanın neden ve niçin ortaya çıktığı sorusuna bir yanıt istenirse, şöyle bir açıklama getirilebilir: Bosna-Hersek ayaklanması, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü durumdan yararlanmak isteyen Sırbistan ve Karadağ gibi yerel güçlerle, bölgedeki çıkarlarını korumak ya da geliştirmek isteyen büyük Devletlerin kışkırtması sonucu ortaya çıkan bir bağımsızlık hareketidir. Bu bağımsızlık hareketine, Fransız İhtilali'yle ortaya çıkan ve 1848'de Orta Avrupa ve Macaristan'ı saran hürriyet ve milliyetçilik prensipleri temel oluşturmakla beraber, Sırbistan, Eflak-Boğdan, Mora ve diğer Balkan eyaletlerinin bir takım ayrıcalıklar kazanmış olması ve hatta 1830 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmış olması örnek teşkil etmiştir.

Elliot, ayaklanmanın ortaya çıkışı konusunda, pek çok araştırmacının üzerinde durmadığı önemli bir gelişmeye dikkat çekerek, ayaklanmanın Panslavist bir karakter gösterdiğini ima etmiştir. Elliot'ın dikkat çektiği gelişme, 1874 kışında Karadağ'a sığınan 184 Hersekli'nin, orada birkaç ay kaldıktan sonra memleketlerine tekrar dönmeleri ile ilgili idi. Bu arada evlerine dönen Hersekliler, Karadağ'da buldukları sırada Rus konsolosluğu, Panslav unsurlar ve Sırp ajanlarıyla temas halinde olmuş,³³ isyan etme konusundaki düşüncelerini olgunlaştırmışlardır. Edmund Ollier'e göre Karadağ'dan dönen Hersekliler Osmanlı yönetimine karşı devrimci bir programla dönmüşlerdir.³⁴ Elliot da, bir

³¹ *British Documents*, vol.2, Doc.69, Elliot'tan Derby'ye, 3 Eylül 1875, s.88.

³² R. Davison ve Temperley gibi araştırmacılar da sosyal ve ekonomik yapıyı ve kötü yönetimi ayaklanma için asıl faktör olarak görmemişlerdir. Hatta Davison daha ileri giderek kötü yönetimden Hıristiyanlardan çok Türklerin ve Arapların sıkıntı çektiklerini ifade etmiştir. Millman, *a.g.e.*, s.15.

³³ Kemal Baltalı, “1875–1878 Balkan Buhranı”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, sa.68–69, 1982, s.54.

³⁴ Edmund Ollier, *Cassell's Illustrated History of the Russo-Turkish War*, vol.1, Cassell Company, Limited, London, Paris, New York, s.2. Nitekim Karadağ'dan dönen grup, ülkelerini gayri resmi terk ettiklerinden dolayı suçluluk duygusu içinde olmak yerine, zafer kazanmış bir tavır içine girmişlerdir. Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikat-*

yandan Karadağ'dan dönenlerin ayaklanmaya öncülük edenler olduğunun altını çizirken, diğer yandan onların dönüşü için Babiâli'den izin alınması konusunda aracı olan Rusya'nın etkisine işaret etmiştir.³⁵ Elliot, yazışmalarında Rusya'nın Balkanlardaki nüfuzu ve faaliyetleri konusunda, daha çok İstanbul'daki en büyük siyasi rakibi olan Rus elçisi Ignatiew ile Balkanlardaki Rus konsoloslarını öne çıkarmaktadır. Elliot Ignatiew ile Ragusa'daki Rus konsolosu Ionin'in ayaklanmadaki rolünü şöyle açıklamaktadır:

“Ragusa'daki Rus Konsolosu M.Yonine (Ionin) asilerle işbirliği yapma hareketini gizleme gerekliliğini hissetmedi bile. O asi şefleriyle planlarını yaptıkları evinde buluştu ve onlara Ignatiew'in Türk yetkililerinin muameleleri konusunda kendine verilen bilgi ile yardım etti. Bir asi şefinin öldürülmesi üzerine konsoloslukta yarı çekilmiş Rus bayrağının görülmesi ve konsolosun resmi bir şekilde cenaze törenine katılması onun çok az gizli olan asilerle işbirliğini ortaya koydu. Her türlü silah, mühimmat ve erzak aynı güvenilir kanaldan yapıldı.”³⁶

Esas itibariyle Elliot'ın Ignatiew ile Ionin için biçtiği rol, Balkanlardaki bütün Rus konsolosları için söz konusudur. J.A.R.Marriot'a göre;³⁷ Balkan yarımadasında Panslavizmin aktif bir temsilcisi olan her Rus konsolosu,

---

Tarihî Hakikatların Aynası, c.I-II-III, Hazırlayan: İsmet Miroğlu, İstanbul, 1983, s.51. Hacı Arif Beyin “Uçak” köyüne yapmış olduğu sefer sırasında, köylerine dönen Hersekli, yollarda silah atıp, şenlikler ve gösteriler yaparak hürriyet ve bağımsızlık şarkıları söylemekte, “bir zafer kazanmışçasına ortalığı velveleye vermekteydiler.” Halil Sedes, *1875-1878 Osmanlı Ordusu Savaşları 1875-1876 Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasi Olaylar*, 1. kısım, İstanbul, 1946, s.79.

³⁵ Elliot, a.g.e., s.207.

³⁶ Elliot, a.g.e., s.207.

³⁷ J.A.R. Marriot, *Anglo-Russian Relations 1689-1943*, London 1944, s.119. Kuşkusuz; Ignatiew ile Rus konsoloslarının faaliyetlerine bakarak Rus Çarı ve hükümetinin panslavist propagandanın içinde ne derece bulunduğu konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değilse de, Rusya'nın Kırım Savaşıyla kaybolan prestijini yeniden elde etmek istemesi ve Rus halkının ayrı ırk ve dinden olan bu Slav halklara karşı besledikleri hislerin Rus diplomasisine nüfuz etmiş olması muhtemeldir. Nitekim 1870'den sonra Balkanlarda etkisini artıran Rusya, Kuzey Çek Slavları gibi Güney Slavlarının da büyük koruyucusu olarak Anne Rusya idi. Albrecht R.Carrié; *The Balkan Crisis of Europe Since The Congress of Vienna*, New York, Evanston, San Fransisco, London, 1973, s.168. Diğer taraftan Rus casuslarını da Kırım Savaşından sonra Balkanlarda aktif bir politika içinde bulduklarını Osmanlı belgeleri göstermektedir. Rusların Balkanlardaki faaliyetleri konusunda şu belgelere bakınız: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Hariciye Siyasi Kısım* (buradan itibaren BOA, HR.SYS), 121/42; BOA, HR.SYS., 207/18; BOA, HR.SYS., 207/25; BOA, HR.SYS., 207/27; BOA, HR.SYS., 207/30; BOA, HR.SYS., 209/22 BOA, HR.SYS., 209/39; BOA, HR.SYS., 210/13; BOA, HR.SYS., 157/10; BOA, HR.SYS., 210/24; BOA, HR.SYS., 210/33; BOA, HR.SYS., 210/33; BOA, HR.SYS., 211/2; BOA, HR.SYS., 211/11; BOA, HR.SYS., 158/3.

bölgedeki panslavist propagandanın daimi üyeleri idiler.

Bununla beraber; Elliot, ayaklanmanın başlaması ve gelişmesinde Rusya kadar Avusturya'yı da suçlu görmüştür. Özellikle Avusturya politikasının yeni bir çizgiye kaydığını düşünen Elliot, bölgedeki Slavlar üzerindeki Avusturya-Rusya rekabetine de ayrıca önem atfetmiştir:

“(Avusturya Dışişleri Bakanı) Kont Andrassy'nin söylediği gibi, Slavlar Rusya'dan daha çok Avusturya'ya yönelmek zorunda olduklarını öğrenmelidirler ve benim uyardığım gibi, Andrassy'nin bir kere bu yarışa girdiğinde Ruslara inisiyatifi bırakmamak ya da yarışı kaybetmeye razı olmak gerektiği açıktır.”³⁸

Avusturya devlet adamları, yüzyılın son çeyreğine girerken, Osmanlı Balkanlarında Rus etkisinin artmasını ya da bir Slav devletinin kurulmasını, Avusturya'nın parçalanması anlamına geleceğini savunan geleneksel Avusturya politikasını devam ettirmekteydiler.³⁹

Bununla birlikte, Avusturya ordusunda, Avusturya'nın bu geleneksel politikasından yana olmayan, geniş sayıda, daha ziyade Hırvat asıllı subaylar da vardı. Onlara göre İtalyan topraklarının telafisi için yeni toprak kazanımlarına sempatiyle bakılmalı, gerekirse Balkanlar, Rusya ile bölüşülmeliydi. Hatta Almanya'ya karşı Rusya ile bir ittifak yapmak beklentisi içinde olanlar bile vardı. Bunların başını çeken Arşidük Albrecht, Çar'a, bölgede Prusyalıları bir defa yenmedikçe mutlu ölemeyeceğini söylüyordu.⁴⁰

Sonuçta, Avusturya dış politikasına yön veren Andrassy, Osmanlı İmparatorluğunun bütünlüğünü amaç eden geleneksel politikayı savunmakla beraber, Bosna-Hersek'i elde etmeyi de düşünmüyor değildi. Keza; Avusturya, ayaklanmanın genişlemesiyle pek çok Pan-Slav ve Pan-Sırp sığınmacının sınırına yığılmasıyla karşı karşıya kaldı ve Hersek'ten gelen sığınmacıları reddetmenin imkânsız olduğunu anladı.⁴¹

Ayaklanmanın gelişmesinde Avusturya'nın yeri ve özellikle de Avusturya

³⁸ Elliot, *a.g.e.*, s.208.

³⁹ Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Andrassy, 29 Ocak 1875'te düzenlenen bir Bakanlar konferansında Osmanlı İmparatorluğunun korunmasının Avusturya çıkarları açısından önemini şöyle ifade ediyordu: “Türkiye, Avusturya-Macaristan için hemen hemen Allah'ın inayetiyle olan bir birliğe sahipti. Türkiye için küçük Balkan devletlerinin statükosu devam ediyor ve onların milliyetçi arzuları engelleniyordu. Eğer Türkiye için bu olmasaydı, bütün bu istekler bizim başımıza düşecekti. Eğer Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ'a geçseydi veya orada önlenebileceğimiz yeni bir devlet kurulsaydı, biz mahvolurduk ve kendimizi 'Hasta Adam' rolüne koymuş olurduk.” G.H. Rupp, *A.Wavering Friendship: Russia and Austria 1876-1878*, s.39.

⁴⁰ A.J.P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, New York, 1988, s.232.

⁴¹ G.L. Iseminger, *Britain's Eastern Policy and the Ottoman Christians 1856-1877*, Norman, Oklahoma, 1965, s.265.

Dalmaçya valisi Kont Rodeck'in rolüne ilişkin Elliot'un şu tespit ve açıklaması dikkate değerdir:

“...Avusturya hükümetinin, Dalmaçya ve Hırvatistan'daki askeri yetkililerin muamelelerine kasten gözlerini kapaması mazur görülemez... Babiâli, Avusturya'nın sınırını geçen herhangi silahlı bir grubun silahsızlandırılmasını ve göz altında tutulmasını istedi ve buna ilişkin söz aldı. Ancak Dalmaçya valisi Rodeck bu basit uluslar arası görevi bile yerine getirmedi. Bu ise, çok sıkı bir şekilde baskı altında tutuldukları sırada asi gruplarını ele geçirmeyi veya yok etmeyi Türk askerleri için imkânsız hale getirdi ki, asiler sınırı geçtiklerinde takip edilmemekte ve sonra ihtiyaç duydukları mühimmatlarını karşılayarak başka bölgelerde tekrar görünmekteydiler.”⁴²

Görüldüğü gibi, ayaklanmanın devam etmesi ve giderek yayılması, daha ziyade isyancıların aldığı dış yardım ve destekle mümkün olmuş, Avusturya'nın kontrolündeki Dalmaçya-Hırvatistan bölgesi de ayaklanmayı besleyen en önemli merkezlerden biri olmuştur.

Ayaklanma, ister Rusya ve Avusturya'nın isterse Sırbistan ve Karadağ'ın tahrik, yardım ve desteği ile çıkmış olsun, her halükarda panslavist bir karakter

⁴² Elliot, *a.g.e.*, s.208. Tarihçi Kemal Baltalı'ya göre, Dalmaçya'nın her şehrinde asileri örgütlemek ve yardım etmek için Slav komiteleri kurulmuştu. Trieste'de bu komitelerden iki tane vardı. Bunlardan biri merkez komite niteliğinde olup, başında Lombardiyalı biri bulunmakta idi. Bu komiteler, Avusturyalı bazı Slav yetkililerle birlikte asi şeflerinin Avusturya topraklarındaki faaliyetlerine, özellikle de Viyana'dan silah teminine yardımcı olmaktaydılar. Hersek asilerine silah, cephane ve malzeme göndererek, ayaklanma bölgesine gönüllüleri geçiren en önemli komitelerden biri de Obrovats komitesi idi. Söz konusu komite, aynı zamanda İngiltere'deki yardım komitelerinden para, yiyecek ve gıda yardımı yapılmasına aracı olarak, İngiliz gazetelerine yazılar yazdırıp propaganda faaliyetlerini organize etmiş ve Rus konsolosluğunun gönderdiği paraların asilere dağıtılmasında aracı olmuştur. Kemal Baltalı, “1875-1878 Balkan Buhranı”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Sa. 68-69, 1982, s. 56, 59. Dalmaçya'daki komiteler ve faaliyetleri için bakınız: Baltalı, “1875-1878 Balkan Buhranı”, s.58-59. Diğer taraftan Dalmaçya'daki Panslavistlerin amaçlarına ulaşmak için izledikleri yöntemlerden biri de, Bosna-Hersek Ayaklanması'nı uluslar arası bir sorun haline getirerek Büyük Devletlerin desteğini almaktı. Bu bakımdan güney Slavları bir taraftan özellikle Rusya'dan büyük bir destek beklentisi içindeyken, diğer taraftan Avusturya'yı Türkiye'ye karşı kışkırtarak iki devletin arasını açmaya çalışmışlardır. Bu amaçla, asiler işgal ettikleri bazı yerlere Avusturya bayrağı çekmişlerdir. *British Documents*, vol. 2, Doc. 4 French'ten Derby'ye, 4 Temmuz 1875, s.52; *British Documents*, vol. 2, Doc.20, Taylor'dan Derby'ye, 4 Ağustos 1875, s.59. Avusturya'nın tavrı, kısaca Edmond Rossier'in şu sözleri ile özetlenebilir: Avusturya, Bosna-Hersek Ayaklanması'yla başlayan 'Doğu Sorunu'nda, daima pazarlıklara hazırlanmış hırçın bir devlet rolü üstlenmiştir. Edmond Rossier, *Avrupa'nın Siyasi Tarihi 1815-1919*, Çev. Ali Kemali Aksüt, İstanbul, 1943, s.156.

göstermektedir. Ayaklanma konusunda Elliot ile İngiltere Dışişleri Bakanlığını bilgilendiren bölgedeki İngiliz konsoloslarının yazışmalarından da anlaşıldığı gibi, ayaklanmaya Dalmaçya-Hırvatistan, Sırbistan ve Karadağ'dan verilen yardım ve destek panslavist bir nitelik taşımaktadır. İngiltere Saraybosna konsolosu Holmesin 2 Eylül 1875 tarihinde Elliot'a gönderdiği bir mektupta “*ayaklanmanın artık yerel bir ayaklanma olmadığı, Bosna'daki Müslüman egemenliğine karşı bir Slavizm savaşı olduğu belirtilmiştir.*”⁴³

Panslavist karakter gösteren ayaklanmanın dışarıdan aldığı yardım ve desteğin önemini kabul eden Elliot, ayaklanmanın gelişip yayılmasında asilerin kullandıkları yöntemlerin de büyük bir rolü olduğunu belirtmiştir: “*Asiler, başlangıçta Türk yolcu gruplarına saldırıp, katliamda bulundular; daha sonra kendilerine katılmayı reddeden köylülerin evlerini yağmalayıp yaktılar. Bu suretle, ilk önce çok gönülsüz katillimler olmasına rağmen sayılarını hızla artırdılar.*”⁴⁴

Osmanlı Devleti'nin ayaklanmaya hazırlıksız yakalanması ve gerekli tedbirleri almakta yetersiz kalması da, ayaklanmanın büyüüp yayılmasına büyük etken olmuştur. İngiliz çıkarları için de Balkanlardaki statükonun korunması gerektiğine inanan Eliot, bir taraftan ayaklanmanın bir an önce bastırılmasını isterken, diğer taraftan Osmanlı hükümetini ciddi tedbirler alması konusunda uyarmıştır. Elliot, ayaklanmadan 1,5 ay sonra 17 Ağustos tarihinde sadrazamla bir görüşmesinde, ayaklanmayı bastırmak için daha büyük bir gayret gösterilmesi gerektiğini, aksi takdirde, “*çok ciddi sonuçlar*”ın ortaya çıkabileceğini söylemiştir.⁴⁵ Türkiye'nin pasif davranmasında, Elliot'ın altını çizdiği nedenlerden biri, Rusya ve Avusturya'nın bu yönde Türkiye'ye etki etmesi idi. Elliot, buna ilişkin düşüncesini şöyle ifade etmiştir:

“Bölge öyle sessiz idi ki, ayaklanmaya son vermek için elde hiçbir kuvvet yoktu; vali (Bosna) gerekli gördüğü, hepsi 200 kişi olan bir kuvvet istedi; fakat Rus ve Avusturya elçileri, Babıâli'nin önemsiz bir

⁴³ *British Documents*, vol. 2, Doc.64, Holmes'ten Elliot'a, 2 Eylül 1875, s.85–86. Osmanlı devlet adamları gibi, dönemin ileri gelen yabancı devlet adamlarından bir kısmı da ayaklanmanın temel nedeninin Panslavizm olduğuna inanmışlardır. Bu devlet adamlarından İngiltere Başbakanı Benjamin Disraeli ile Avusturya Dışişleri Bakanı Count Julius Andrassy- ki bu devlet adamları kendi ülkelerinin resmi politikasının belirlenmesinde ve ayaklanmanın diplomatik seyrinde birinci derecede söz sahibi kişilerdi- ayaklanmanın dışarıdan beslenen ve tahrik edilen “uluslar arası devrimci komiteler”in eseri olduğunu düşünmüşlerdir. Millman, *a.g.e.*, s.16 Bosna-Hersek Ayaklanması'nın Panslavizmin bir sonucu olduğu ya da Panslavizmin ayaklanmada büyük rol oynadığı Balkanlar üzerine çalışan pek çok araştırmacı tarafından da benimsenmiştir. Bazı araştırmacıların buna ilişkin görüşleri için bakınız: Millman, *a.g.e.*, s.15–18

⁴⁴ Elliot, *a.g.e.*, s.206-207. Asilerin kullandıkları bu yöntem konusunda ayrıca bakınız: *British Documents*, vol. 2, Doc.35, Elliot'tan Derby'ye, 17 Ağustos 1875, s.68.

⁴⁵ *British Documents*, vol. 2, Doc.35, Elliot'tan Derby'ye, 17 Ağustos 1875, s.68.

ayaklanmayı dikkate almamasını ve sadece ayaklamaya neden olan sebeplerin araştırılmasının yeterli olacağını ileri sürerek serzenişte bulundular. ‘Hiçbir şey yapmamak’ tavsiyesi, Babiâli için öyle makul idi ki, takip edilen yol bu oldu ve bu durum, ayaklanma daha büyük bir yayılma gösterirken tekrar tekrar meydana geldi ve vali ayaklanmayı sona erdirmek amacıyla gerekli olan kuvvetin gönderilmesi için boş yere ricada bulunmaya devam etti. (Ancak) onun sürekli (Babiâli’ye) yaptığı müracaatlar üç elçinin (Rus, Avusturya ve Alman) itirazlarıyla felce uğratıldı.”⁴⁶

Sonuçta; ayaklanmayı ortaya çıkaran bölgesel faktörler ve Rusya ile Avusturya’nın etkisi konusunda endişeleri bulunan Elliot, her şeyden önce ayaklanmanın uluslar arası bir boyut kazanmadan “*yere bazda ezilmesini*” arzu etmiştir. Ancak, olayların seyri, sorunu giderek uluslar arası bir konu haline getirecektir. Rusya, Avusturya ve Almanya’nın Viyana’da aldıkları ortak karara Osmanlı Devleti ile İngiltere’nin de gönülsüz katılması üzerine, Osmanlı Devleti ile asiler arasında arabuluculuk yapmak için bölgeye devletleri temsilen konsoloslar gönderildiği sırada Elliot, İngiltere’yi temsil eden Konsolos Holmes’e asilerin silahlarını bırakması için etkisini kullanmasını tavsiye etmiştir. Bunun için de Elliot, Holmes’ten asilerin herhangi bir devletten yardım beklememeleri ve Osmanlı hükümeti ile anlaşmaları gerektiğine ikna etmesini istemiştir.⁴⁷ Elliot’ın bölgede barışın tesisi için gösterdiği çabanın, daha geniş bir yelpazede kendini gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneğin; Türk-Sırp ilişkilerinin gerginleştiği bir sırada Elliot, Sırp hükümetinin menfi bir harekette bulunmaması için Belgrat’taki İngiliz konsolosu White’den nüfuzunu kullanmasını istemiştir.⁴⁸

Görüldüğü gibi, Elliot, ayaklanmanın bir an önce sona erdirilmesi için nüfuzunu sonuna kadar kullanmış, bölgesel barışın tesisini İngiliz çıkarları için gerekli görmüştür.

1876 Bulgaristan Ayaklanması ve Sir Henry Elliot

İngiltere hükümetinin Türkiye hakkındaki en önemli bilgi kaynaklarından biri olan Elliot’un, Bosna-Hersek Ayaklanmasında olduğu gibi hükümetinin

⁴⁶ Elliot, *a.g.e.*, s.207. Ayaklanmanın çok acil olduğunu 6 Ağustos tarihli telgrafında ifade eden Elliot, muhtelif yazılarında Osmanlı hükümetinin ayaklanmayı bastırmakta oldukça ağır ve yetersiz kaldığını belirtmiştir. Örneğin: *British Documents*, vol. 2, Doc.31, Elliot’tan Derby’ye, 11 Ağustos 1875, s.66; *British Documents*, vol. 2, Doc.35, Elliot’tan Derby’ye, 17 Ağustos 1875, s.68; Elliot, *a.g.e.*, s.207, 208. Ayrıca, bu konuda Holmes ve Freeman’ın mektupları için bakınız. *British Documents*, vol. 2, Doc.7, Holmes’tan Derby’ye, 2 Temmuz 1875, s.53. *British Documents*, vol. 2, Doc.59, Freeman’dan Derby’ye, 27 Ağustos 1875, s.82.

⁴⁷ *British Documents*, vol. 2, Doc.49, Elliot’tan Holmes’e, 24 Ağustos 1875, s.75.

⁴⁸ *British Documents*, vol. 2, Doc.36, White’tan Derby’ye, 18 Ağustos 1875, s.68.

“doğu” politikası konusunda Başbakan ve Dışişleri Bakanı üzerinde küçümsenemeyecek bir ölçüde etkisi olduğu ileri sürülebilir. Bu nedenle çoğu kez polemik konusu olan Elliot’un görüşlerinin ortaya konulması büyük önem taşımaktadır.

Elliot, öncelikle Bulgaristan Ayaklanması’nın, Slav örgütlerinin ve Rusya’nın bir eseri olduğuna inanmış, Telgraf ve mektuplarının pek çoğunda da bu inancını dile getirmiştir.⁴⁹ Bu belgelerde özellikle İstanbul’daki Rus elçisi Ignatiew’i ve Filibe’deki Rus konsolosu Gerov’u ayaklanmanın hazırlayıcıları ve tahrikçileri olarak görmüştür. Elliot, Rus elçisi, Ignatiew’in rolünü ortaya koyduğu yazılarında, onun etkisi altındaki Mahmud Nedim Paşa (Nedimof)’nın yeteneksizliğine de dikkat çekmiştir. Elliot, Mahmut Nedim Paşa’yı Ignatiew’in müdahalesiyle ayaklanma bölgesine geç ve yetersiz asker göndermekle suçlamıştır.⁵⁰ Bu şekilde, ayaklanmanın dışarıdan tahrik edildiğine inan Elliot, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Derby gibi, statükonun temini ve çözüm yolu olarak ayaklanmanın bir an önce bastırılmasını düşünmüştür.⁵¹

Bulgaristan Ayaklanması’nın bastırılmasından sonra ileri sürülen “Bulgar Katliamı” söylentilerini hayali ve abartılı gören Elliot,⁵² katliam haberlerini Rus ve Bulgar kaynaklarının mahsulü olarak kabul etmiştir.⁵³ Bununla beraber; Elliot, Bulgar asilerinin, ayaklanma sırasında Hristiyanlar üzerinde baskı uygulayarak onları nasıl ayaklanmaya katılmaya zorladıklarını ve Müslüman halk üzerinde uyguladıkları tahribat ve katliam hareketlerini biliyordu.⁵⁴ Daha ayaklanmanın başlarında Dupuis kendisine asilerin Müslüman köylerini yakıp yıkarak katliama giriştiklerini bildirmişti.⁵⁵ Bu nedenle, Elliot, başından beri asiler tarafından provake edilen Müslümanların bir misilleme hareketine girişebileceğinden endişe etmiştir. Elliot, ileri sürülen “katliam”ın,

⁴⁹ Örneğin bkz: *British Documents*, vol.2, Doc. 242, Elliot’tan Derby’ye, 15 Mayıs 1876, s.196–197; *British Documents*, vol.2, Doc. 309, Elliot’tan Derby’ye, 17 Mayıs 1876, s.230; *British Documents*, vol.2, Doc. 324, Elliot’tan Derby’ye, 25 Mayıs 1876, s.239. Elliot burada Rus parasal yardımını da ima etmektedir. Bu mektubunu kaleme almadan bir gün önce de Belgrat Konsolosu White, kendisine ayaklanmada Slav komiteleri ve Rusya’nın rolüne dikkat çeken bir mektup göndermiştir. *British Documents*, vol.2, Doc. 304, White’dan Elliot’a, 24 Mayıs 1876, s.227. Ayrıca bakınız: Elliot, *a.g.e.*, s.257,267-268.

⁵⁰ Elliot, *a.g.e.*, s.267. Elliot Derby’ye gönderdiği 17 Mayıs tarihli mektubunda da Mahmut Nedim Paşa’nın, Filibe valisinin önerdiği tedbirleri dikkate almadığını yazmaktaydı. Elliot’tan Derby’ye, 17 Mayıs 1876, Doc.309, *British Documents*, vol.2, s.230.

⁵¹ *British Documents*, vol.2, Doc.242, Elliot’tan Derby’ye, 15 Mayıs 1876, s.197.

⁵² *British Documents*, vol.2, Doc.359, Elliot’tan Derby’ye, 19 Haziran 1876, s.260.

⁵³ *British Documents*, vol.2, Doc.373, Elliot’tan Derby’ye, 6 Temmuz 1876, s.269.

⁵⁴ *British Documents*, vol.2, Doc.373, Elliot’tan Derby’ye, 6 Temmuz 1876, s.269–270.

British Documents, vol.2, Doc.379, Elliot’tan Derby’ye, 14 Temmuz 1876, s.272-273.

⁵⁵ *British Documents*, vol.2, Doc.244, Dupuis’ten Elliot’a, 6 Mayıs 1876, s.197–198.

Müslümanların kendilerine karşı girişilen zulüm ve katliamlara karşı yapmış oldukları bir misilleme hareketinden ibaret olduğuna ve her iki tarafça da uygulandığına inanmıştır.⁵⁶ Böylece; İngiltere'de, basında çarpıtılıp, abartılı bir şekilde ele alınan Bulgaristan olaylarının kamuoyunun hissiyatını yükselterek hükümete karşı ciddi eleştiriler yöneltilmesine neden olduğunda,⁵⁷ eleştirilerin

⁵⁶ Elliot, *a.g.e.*, s.263, 268.

⁵⁷ 19. yüzyılda Avrupa kamuoyu üzerinde en büyük etkisi olan siyasi olaylardan birinin, 1876 yılındaki Bulgaristan Ayaklanması olduğu söylenebilir. Ayaklanmanın bastırılması ile ilgili haberlerin abartılı bir şekilde Avrupa'nın gündemine oturması kısa sürede Avrupa'da büyük bir Türk aleyhtarlığının ortaya çıkmasına neden olmuştur. "Bulgar Vahşeti" kampanyalarına dönüştürülen Türk aleyhtarlığının merkezi daha çok İngiltere idi. Bu sırada düzenlenen mitingler, kurulan yardım örgütleri, basın (özelikle liberal basın) ve yayımlanan kitaplar "Bulgar Sorunu"nu İngiltere'de adeta milli bir dava haline getirmiştir. 29 Ağustosta başlayan "Bulgar Vahşeti" kampanyası, bir hafta içinde İngiltere'de büyük mitingler şeklinde Nottingham, Stoke, Norwich, Halifax, Woolwich, Sunderland, Birmingham, Rochdale, Sheffield, Mile end, Brighton, Devenport, Hartlepool, Aston, Oldham, Dundee, Bangor, Burnley, Leicester, Wolverhampton, Plymouth, Newport, Nework, Leeds, Southampton gibi şehirlerle birlikte İskoç şehirlerinde tekrarlanmıştır. R.W. Seton-Watson, *Disraeli, Gladstone and the Eastern Question A Study In Diplomacy and Party Politics*, USA, 1971, s.72. Bununla beraber; İngiltere'de "Bulgar mağdurlara" para toplamak amacıyla kurulan yardım örgütleri bünyesinde yüklü miktarda para toplanmıştır. Bu yardım örgütlerinin başlıcaları şunlardır: Bosna, Hersegovian and Bulgarian Relief Fund, the League in Aid of Christians of Turkey Fund, Viscountess Strangford's Bulgarrian Peasant Relief Fund ve Fund of the National Society for Aid to Sick and Wounded in War gibi örgütlere ek olarak Turkish Missions Aid Society'e bağlı bir Bulgarian Relief Fund, Universal Alliance'nin himayesinde başka bir Bulgarian Relief Fund ve Greenwich kasabası için Gladstone'un kurduğu Shilling Bulgarian Relief Fund. Walter G. Wirthwein, *Britain and the Balkan Crisis, 1875-1878*, London, 1935, s.93-94. Söz konusu miting ve yardım organizasyonları daha ziyade, sorunu hükümete karşı siyasi bir koz olarak kullanan liberal lider William Ewart Gladstone'un öncülüğünde liberallerce gerçekleştirilmiştir. Liberallerin "Bulgar vahşeti" kampanyalarının öncülüğünü üstlenmesiyle, Ağustos sonlarından itibaren İngiliz halkı iyiden iyiye provake edilmiş ve Bulgar sorunu İngiltere'de adeta konuşulan tek konu haline gelmiştir. Bir araştırmacının şu sözleri Bulgar sorununun Avrupa, özellikle de İngiliz kamuoyu için taşıdığı önemi açık bir şekilde göstermektedir: "Ünlü siyasi dava kampanyaları arasında 'Bulgaristan gaddarlığı'nın yoğunluğuna benzetilebilecek sadece Dreyfus olayı (1894) olabilir; dönemin bütün edebiyatçı, sanatçı, bilim adamı ve felsefecisinin üzerinde görüş belirtmeye zorlandığı başka bir örnek olay bulmak zordur" demektedir. R.T. Shannon, *Gladstone and the Bulgarian Agitation 1876*, London 1963, s.202. (Dreyfus davası olarak da bilinen Dreyfus olayı, Fransız ordusunda topçu subayı olan yahudi asıllı Alfred Dreyfus'un, 1894'te Fransız Genelkurmayındayken el yazısına benzeyen bir belgenin Paris'deki Alman elçiliğinde bulunmasından dolayı vatan hainliği suçlamasıyla yargılanmasına ve mahkûm edilmesine neden olan bir davanın adıdır. Dreyfus davası, Alfred Dreyfus'un 1906'da suçsuz bulunarak aklanmasına kadar Fransız kamuoyunun gündemini işgal etmekle kalmadı, Fransız toplumunda açmış olduğu tartışmalar ile de Fransa'da hukuksal ve siyasal alanda önemli değişikliklere

bir kısmı, olayları zamanında bildirmediği ve saptırdığı gerekçesiyle Elliot'ı hedef almıştır.⁵⁸ Dolayısıyla; Elliot parlamento tartışmalarına ve basına sık sık konu olmuş, hatta onun büyükelçilik görevinden alınması bile konuşulmuştur.⁵⁹ Başlangıçta, Elliot'ı savunan Başbakan Disraeli bile, baskıların artmasıyla onun “*bükümete zarar verdiğini ve enerjisinin bittiğini*” söylemiştir.⁶⁰ Aslında, Disraeli'nin bu ifadeleri, İngiliz hükümetinin “Bulgaristan Vahşeti”nin meydana getirdiği kamuoyu baskısı karşısında kalmış olduğu tehlikeli durumu ortaya koymaktaydı. İngiliz hükümetinin maruz kaldığı kamuoyu baskısını ve “Doğu” politikasındaki değişimi, Derby'nin Elliot'a gönderdiği yazılarda da açık bir şekilde görmekteyiz. Derby, 22 Ağustos ve 5 Eylül tarihli yazılarında, İngiltere'de Türkiye'ye olan sempatinin Bulgaristan'daki olaylarla yıkıldığını ve olayların bütün İngiliz toplum sınıflarında öfke yarattığını söyleyerek, Rusya'nın Türkiye'ye karşı savaşa girmesi gibi olağanüstü bir durumda bile İngiltere hükümetinin, pratik olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun savunulması noktasında savaşı önleyemeyeceğini belirtmiştir.⁶¹

Diğer taraftan Elliot, kendisine yöneltilen suçlamalara karşı 9 Ağustosta sert bir cevap vermiştir. Cevabında “*benim için Bulgaristan'daki katliamlarda kullandığım dilden daha güçlü bir dili kullanmak imkânsızdır*” diyen Elliot, kendisinin “katliamları” önlemek için hiçbir şey yapmadığı iddialarına da karşı çıkmıştır. Aksine Babıali'yi başından beri Başbozukların kullanılması ve Müslüman halkın silahlanması konusunda ikaz ettiğini ve Türk bakanlarının dikkatini konuya çektiğini söylemiştir. Bu çerçevede, Türk tarafına karşı kullanabileceği en güçlü diplomatik dili kullandığını belirten Elliot, şunları söylemiştir: “*Ben, sanki Türkiye bir İngiliz kolonisi, ben de bu koloninin valisiyim gibi, kişisel bir şekilde bu 'katliam'lardan sorumlu tutularak belirli bir öfkenin kendime yöneldiğini görüyorum.*”⁶²

Elliot açık bir şekilde suçlamaların haksız olduğunu belirtirken, bunun İngiliz çıkarları için de yersiz olduğunu düşünmüştür. Dolayısıyla; Elliot da Başbakan gibi, Bulgaristan olaylarının doğudaki İngiliz çıkarlarına zarar verebileceğinden endişe etmiştir. Elliot, Derby'nin gönderdiği uyarı

---

neden oldu.)

⁵⁸ Bu yönde kendisi için yapılan suçlamaları haksız gören Elliot, kendisine ulaşan her bilgiyi Londra'ya zamanında gönderdiğini ve Babıali'ye Başbozukların kullanılması konusunda yaptığı itirazlarının 28 Mayıs, 8 ve 19 Haziran tarihli telgraflarında mevcut olduğunu ifade etmiştir. Elliot, *a.g.e.*, s.260-261.

⁵⁹ Seton-Watson, *a.g.e.*, s.64; Wirthwein, *a.g.e.*, s.76.

⁶⁰ George Earl Buckle, *The Life of Benjamin Disraeli*, vol. VI, New York 1920, s.46,49.

⁶¹ Seton-Watson, *a.g.e.*, s.62. Benzer şekilde; Derby, 25 ve 28 Ağustos tarihli telgraflarında da Babıali'nin, Büyük Devletlerin müdahalesini önlemek için savaş halinde bulunduğu Sırbistan ve Karadağ ile barış yapması gerektiğini belirtmiş ve daha sonra Bulgar asilerine karşı uygulanan “acımasızlığa” son verilmesini istemiştir. Aksi durumda, “*Türkiye için öldürücü sonuçların ortaya çıkabileceği*” ifade edilmiştir. R.W. Seton-Watson, *a.g.e.*, s.62.

⁶² Seton-Watson, *a.g.e.*, s.67-68.

mektuplarına geleneksel İngiliz politikasını temel alan cevabında şunları söylemiştir:⁶³

Körü körüne bir Türk sempatanlığı suçlamasından dolayı şunu belirteyim ki, davranışım, Türkler için herhangi bir duygusal etkiyle yönlennemekte, fakat gücümün sonuna kadar İngiliz çıkarlarını koruma kararlılığına sahip bulunmaktadır. Bu çıkarlar ise derin bir şekilde Türk imparatorluğunun dağılmasını esas almaktadır. Benim politikamızı yöneten en mümtaz devlet adamlarıyla mutabık kaldığım (ortadadır), fakat şimdi sıradan politikacılar veya sorunda yer alan temel çıkarları(mızı) unutturmak için asi duygularla hareket edenlerin bu politikadan vazgeçtikleri açıktır. Biz, Bulgar Ayaklanmasının bastırılmasına öfke duyabiliriz ve duymamız da gerekir. Fakat kendimize en zararlı olacak değişiklikleri önlemeliyiz. İngiltere için varolan gereklilik, ayaklanmada cezalandırılan insanların 10 bin veya 20 bin olup olmadığı sorunuyla müteessir olmak değildir. Biz, korkunç muamelelere maruz kalmış yarı sivilleşmiş bir ulusu desteklemekteyiz. Fakat şimdi bunun hepimiz için ülke gündemini işgal etmesi gerçeği, çıkarlarımız açısından doğru bir politik bakışla yeterli bir neden olamaz.

Granville'ye yazdığı bir mektupta da Elliot, Bulgar sorununun İngiltere'de ele alındığı üsluptan üzüntü duyduğunu ve bunun İngiltere çıkarları için felaket hâsıl edebileceğini tekrarlamıştır.⁶⁴

Bununla birlikte; Elliot, suçlamalardan ve ülkesinde oluşan kamuoyu hissiyatından oldukça etkilenmiştir. Lord Derby'nin Babıâli'ye bir takım tedbirleri alması yönünde kendisine gönderdiği telgraflar doğrultusunda Türk yetkililerini ikaz etmiş ve üslubunu sertleştirmiştir. Elliot'a göre, Babıâli sorunun çözümü konusunda ciddi tedbirler almaz, Avrupa devletlerinin arabuluculuğunu kabul etmezse, Rusya'nın savaş ilan etmesi kaçınılmaz olacaktır. Böyle bir durumda ise İngiltere hükümetinin kendi adına müdahale etmesi mümkün olmayacaktır.⁶⁵

Selanik Olayı (1876) ve Sir Henry Elliot

Bosna-Hersek ve Bulgaristan olaylarının yayılarak devam ettiği ve bunun Osmanlı kamuoyunu bir patlama noktasına getirdiği sırada⁶⁶ Selanik'te üzücü bir

⁶³ Seton-Watson, *a.g.e.*, s.62-63

⁶⁴ Seton-Watson, *a.g.e.*, s.63

⁶⁵ *British Documents*, Doc.446, vol.2, Elliot'tan Derby'ye 30 Ağustos 1876, s.328.

⁶⁶ Mahmud Celaleddin Paşa, Selanik olayını açıklarken, Osmanlı kamuoyunun bu sırada, Bosna ve Bulgaristan olayları sırasında gerek Rumeli Müslümanlarının kaldıkları kötü muamelelerin, gerekse Büyük Devletlerin Osmanlı bağımsızlığını hiçe sayan baskı politikalarının Osmanlı kamuoyunu galeyana getirmiş olduğunu söylemektedir. Öyle ki, Mahmud Celaleddin Paşa, gerginliğin İstanbul'un asayişine dokunacak "ani bir taşkınlığı" bile meydana getirebileceğini ifade etmektedir. Hatta "*Bulgaristan'da olduğu gibi*

olay meydana gelmiştir. Fransız konsolos Moulin ve Alman konsolos Abbott'un öldürüldüğü olayda Fransa ve Almanya ve onlara katılan Rusya, Avusturya ve İtalya, Selanik limanına gönderdikleri savaş gemileriyle, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini askıya alabileceklerini göstermişlerdir.

Avrupa basınında büyük bir yaygara kopararak,⁶⁷ bir Müslüman-Hıristiyan çatışması şeklinde işlenen Selanik Olayı, her zaman suçlu bulunan Türkleri yeniden hedef tahtasına koymuştur. Bu şekilde, Avrupa basını abartılı bir tarzda Türkler aleyhine fırtınalar koparıırken, gerçekte olayın nasıl meydana geldiğini öğrenmek ve eğer bir suçlu aranacaksa işe nereden başlanması gerektiğini hakkaniyet terazisine koymak konusunda kimsenin kaygısı yok gibiydi. Her zamanki gibi haklı olan Büyük Güçler, olaylara görmek istedikleri gibi bakmak ve gerektiğinde “müdahale etmek hakkı”na sahip olmuşlardır. Öbür taraftan Karal'ın belirttiği gibi “dünyanın her tarafında sürü sürü misyonerlerle insanları Hıristiyanlaştırmaya kalkışmış Avrupalılara, Hıristiyan bir kızın kendiliğinden İslam olması tahammül edilmez bir bereket gibi görünmüş idi.”⁶⁸

Eğer olayın gerçekte nasıl meydana geldiği ve mahiyeti ortaya konulacaksa, Elliot'un verdiği bilgi ve bu konudaki görüşlerinin tarafsız ve doğruya yakın olduğu kabul edilebilir. Bu nedenle, Elliot'un görüş ve düşüncesinin olayın açıklığa kavuşturulmasında önemli olduğu söylenebilir. Hemen ifade etmek gerekir ki, Elliot'un bu konuda verdiği bilgi ve edindiği fikirde, olayın bir kısmına da tanık olan konsolos Blunt'ın gönderdiği yazıların etkisi görünmektedir. Bununla beraber Elliot'un, Müslümanları galeyana getiren ve iki konsolosun ölümüne sebep olan olayın temel nedenine ilişkin görüşü şu yöndedir:

“Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında çok iyi ilişkilerin sürdüğü her zaman, dinleri konusunda küçümseyici her hangi bir davranış ya da kadınlarının onurunu kıran bir hareket, bir anda sessiz Müslüman nüfusu

---

İstanbul'da da Müslüman ve Hıristiyanlar birbirine girecek ve padişah Ruslara tutkun olduğundan böyle bir durum ortaya çıktığında Rusya'ya başvurarak asker getirtmek suretiyle himayesine sığınacakmış ” şeklinde dedikodular ve “*sadrazam Rusya delisi olmasından dolayı devletin ve ülkenin bu kukunu kolayca feda edecek*” yolunda sözler herkesçe konuşulur olmuştu. Mahmud Celaleddin Paşa, *a.g.e.*, s.88.

⁶⁷ Stanford-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çeviren: Mehmet Harmancı, c.2, İstanbul, 1984, s.206.

⁶⁸ Karal, *a.g.e.*, s.99. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında da Hıristiyanların dini taassubuna ilişkin örneklerle rastlamaktayız. Örneğin, Rus ordusu Bulgaristan'a girdiği sırada Kızanlık'a bağlı Müflis köyünde Bulgarlar, daha önce Hıristiyanlığı bırakıp Müslüman olduğu için bir Bulgar kadına oldukça kötü davranmışlardır. *British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Near and Middle East, The Ottoman Empire and the War with Russia, 1877-1878-The Powers and the Treaty of San Stefano, 1878*, General Ed. Kenneth Bourne and Cameron Watt, Editor: David Gillard, Part1, Series B, Volume 4, Doc.122, Blunt'tan Layard'a, 30 Aralık 1877, University Publications of America, 1984, s. 161.

taşkınlık yapmaya sevk edecektir, Selanik'teki olayda (yukarıda belirtilen) provokasyonun her iki nedeni (Müslümanlara karşı) en saldırgan tarzda gösterilmiştir."⁶⁹

Yukarıda Elliot'ın ifade ettiği gibi Müslümanların dinine ve namusuna hakaret söz konusu olduğunda en sakin Müslüman'ın bile reaksiyon göstereceği ortada iken, Hıristiyanların buna nasıl cesaret ettikleri düşündürücüdür. Herhalde; bu durum, olaya karışan Hıristiyanların, müsamahakâr Osmanlı yönetiminin sağlamış olduğu geniş serbestlik içinde yabancı devletlere güvenmiş olmaları ya da bu devletlerin onları her zamanki gibi tahrik ve teşvik etmiş olmalarıyla açıklanabilir.

Elliot, Selanik olayının temel nedeninin Müslümanların din ve namus anlayışlarına bir saldırı olduğunu belirttikten sonra olayın meydana gelişi ve sonraki gelişmeleri şu şekilde açıklamıştır:

Bu karışıklığa neden olan Helen, 12–18 yaşları arasında Selanik'e yakın bir köyde yaşayan, çok fazla dikkat çekmeyen bir ailenin kızı idi. Helen bir Türk'ü sevmekteydi ve bir gün Müslüman olduğunu açıklayarak sevdiğinin evine gitti. Bu arada sevdiği Türk'ün ailesi, kızın yetkililer tarafından İslamiyet'i kabul ettiğine dair resmi işlemleri yapılmadan onu kabul etmeyeceklerini açıkladılar. Bu formaliteleri gerçekleştirmek için de köyün imamı ve bir Arap kadının refakatinde, annesinin de bulunduğu bir trenle Selanik'e gönderildi. Selanik'e ulaştıklarında (5 Mayıs 1876), tren istasyonunda bekleyen bazı Grekler, kızın dinini değiştirmek için resmi işlemlerin yapılacağı Hükümet Konağı'na gitmesini engellemeye çalıştılar ve (bu arada) üç zaptiye eri kızı Greklerden korumak için bölgeye gönderildi; fakat Hıristiyan kalabalık gittikçe büyüdü ve polisle bir itişmeden sonra yaşmağı çekilen ve feracesi yırtılan kız (Hıristiyanlarca)- en büyük hakaretler edilerek- alkonuldu ve Amerikan konsolos vekilinin arabasıyla Amerikan konsolosluğuna götürüldü. Bu noktaya değin hatalar tam olarak Greklerin (Hıristiyanların) tarafında idi. Eğer onlar, kızın Hükümet Konağı'na gitmesine izin vermiş olsalardı, kızın İslamiyet'i özgür iradesiyle kabul edip etmediği ya da ona baskı ve zorlama yapıp yapılmadığı açık bir şekilde sorulduğunda annesinin huzurunda vali tarafından tespit edilecekti. Bunun yerine onlar (Grekler-Hıristiyanlar), kızı polisin elinden zorla aldılar ve (Osmanlı) yetkililerinin girme izni olmadığı bir konsolosluğa götürdüler.⁷⁰

Elliot, Bulgar kızın alkonulup Amerikan konsolosluğuna götürülmesi safhasında Amerikan konsolos vekilinin kardeşi olan Nicola Lazzaro'nun hareketin içinde bulunmadığına dikkat çekerek ona sorumluluk yüklemese de;

⁶⁹ Elliot, *a.g.e.*, s.219.

⁷⁰ Elliot, *a.g.e.*, s.220-221.

onun kusurunun, kızın Hıristiyanlarca konsolosluktan alındıktan sonra götürüldüğü yeri söylemeyi reddederek faille birlikte hareket ediyormuş gibi görünmesi olduğunu belirtmiştir. Bu bakımdan, konsolos Blunt'ın 15 Mayıs tarihli mektubundaki⁷¹ görüşlerini tam olarak paylaşan Elliot, Amerikan konsolos vekili ve onun kardeşinin olaydaki rolü konusunda da Blunt'la aynı düşüncededir.⁷²

Olay bu yönde gelişirken, Fransız ve Alman konsolos M. Moulin ve Henry Abbott'un ölümünü hazırlayan asıl vahim gelişmeler bundan sonra meydana gelmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi Bulgar kızının Amerikan konsolosluğunda bulunduğu sırada vali, kızı konsolosluktan istemiş, ancak kızın ayrıldığı ve yerinin bilinmediği cevabı verilmişti. Bunun üzerine Müslüman kalabalık daha fazla öfkelenerek Amerikan konsolosluğuna saldırmak için bir cami (Saatli Cami)'de toplanmıştır. Bu sırada Fransız konsolos Moulin ile Alman konsolos Abbott buradan geçerken Müslüman kalabalık tarafından çevrilmiş ve rehin alınmıştır.⁷³ Öfkeli kalabalık, yerini bildiklerine inandıkları konsosolardan kızın kendilerine verilmesini istediler. Kalabalığın böyle bir inanca sahip olmasında, Alman konsolosunun amcası oğlunun kızın kaçırılması ile saklanması meselesinde adının geçmiş olmasının önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁴ Sonuçta, konsosolaların öldürülmesine neden olan olaylar dizisi de, bu sırada meydana gelmiştir:

Konsosolalar kızı Hükümet Konağı'na getirmeye söz verdiler ve konsolos Abbott, kardeşi Alfred'den bunu gerçekleştirmesini istedi. Bu arada paşa ve polis, kalabalıktan dağılmasını istedi; ancak bu reddedildi. Kasabanın Hıristiyan bölgesinde hiç kimse gelişmelerden haberdar

⁷¹ *British Documents*, vol. 2, Doc.321, Blunt'tan Elliot'a, 15 Mayıs 1876, s.236–237.

⁷² Blunt, kızın alkonulduktan sonra konsolosluğa götürülürken konsolos vekiline ait arabanın kullanılmasını, faillerin zor kullanarak gerçekleştirdiklerini belirtmektedir. *British Documents*, vol.2, Doc.321, Blunt'tan Elliot'a, 15 Mayıs 1876, s. 237. Olay ile ilgili olarak Osmanlı kaynaklarıyla uyuşan Elliot ve Blunt'ın aktarımı, Amerikan konsolos vekili ve kardeşinin sorumluluğu konusunda ayrı düşmektedir. Selanik Valiliği'nin telgraf ve vilayetin resmi gazetesine göre Amerikan konsolos vekilinin kardeşi Lazzaro fiilen hareketin içinde bulunmuştur. Bakınız: Ahmet Mithat Efendi, *Üss-i İnkılâp-Kırım Muharebesinden II. Abdülhamid Han'ın Cülusuna Kadar*, Yayına Hazırlayan: Tahir Galip Serhatlı, 1.Baskı, İstanbul, 2004, s.256–257, 259–262.

⁷³ Elliot, *a.g.e.*, s.222. Selanik Vilayeti'nin resmi gazetesinde konsosolaların rehin alınması meselesi şöyle açıklanmaktadır: "... Alman konsolosu bulunan Ebut (Abbott) ve Fransa konsolosu Molin (Moulin) cenapları her ne düşündülerse hükümet civarından geçerek hükümete uğramaksızın doğruca ikisi birlikte mezkûr camiye giderken, topluluğun hal ve düşüncelerini abaliden bazı aklı erenler kendilerine beyanla, topluluk içine girmenin kendilerine zararlı olduğunu anlattılar. Bir taraftan zabıta bölüğü ağası Hüsnü Efendi de bu öğüdü verip camiye girmek sırası olmadığını defalarca söylerse de işin ehemmiyetli bir anı olmadığını beyanla yollarında dönmezler." Ahmet Mithat Efendi, *a.g.e.*, s.261.

⁷⁴ Ahmet Mithat Efendi, *a.g.e.*, s.261.

değildi ve Alfred Abbott'un kardeşinden aldığı notu Mr. Blunt'a göstermesi 3.15'i bulmamıştı ki, Mr. Blunt ona kızın konağa gönderilmesinde zaman kaybetmemesini tavsiye etmişti. Blunt, meslektaşları için bir şeyler yapabilmek için camiye doğru gitti, fakat camiye yaklaştığında, kalabalığın hiçbir Avrupalının yanlarına emniyetle yaklaşamayacağı kadar öfkeli olduğunu söyleyen bir Fransız konsolos kavası⁷⁵ (koruması) ve bazı ileri gelen Müslümanlara rastladı. Blunt daha sonra Amerikan konsolosluğuna kızın yetkililere teslim edilmesini ısrar eden bir yazı gönderdi. (Ancak kız konsoloslukta yoktu; fakat Alfred Abbott kızını buldu ve konağa götürmek üzere Blunt'ın kavasına teslim etti, fakat ölü bulunan iki konsolosu kurtarmak artık çok geçti.⁷⁶

Bu olay üzerine, yukarıda da belirtildiği gibi Fransa ve Almanya, Rusya, Avusturya ve İtalya ile birlikte savaş gemilerini Selanik limanına sokarak Babıâli'den konsolosları öldürenleri ve olayı önleyemeyen Mehmet Refet Paşa ile o sırada görevli bazı asker ve inzibatın cezalandırılmasını istemişlerdir. Nitekim Babıâli Selanik'e savaş gemileri ve nizamiye askeri göndermekle beraber, olayı soruşturmak üzere Adliye Nezareti Müsteşarı Vahan Efendi'yi görevlendirmiştir. Fransız ve Alman elçilerinin de iştirak ettiği soruşturma sonrasında 6 kişi idam 12 kişi ise mahkûm edilerek “*şikâyetlere neden olan suçluların cezalandırılmasında izlenen katı tutum konusunda hiçbir eksiklik bırakılmamıştır.*”⁷⁷ Elliot, Babıâli'nin suçluları hemen ve ağır bir şekilde cezalandırmasını ve kentte sükûnetin yeniden tesis edilmesini büyük bir memnuniyetle karşılamıştır.⁷⁸ Bu memnuniyetini 19 Mayıs tarihinde Blunt'a gönderdiği mektupta açık bir şekilde ifade eden Elliot, olayların daha fazla büyümemesinde cesaret ve gayretinden dolayı konsolos Blunt'ı tebrik etmekten de geri kalmamıştır. Çünkü Blunt, kızını almak amacıyla Amerikan konsolosluğuna saldırıyı tasarlayan “öfkeli kalabalığı”, kızın konsoloslukta bulunmadığına ikna etmişti. Nitekim Blunt'ın da katkısıyla kız bulunmuş ve onun kavası tarafından kızın hükümet konağına götürüldüğü görülünce kalabalık dağılmıştır.⁷⁹ Bu nedenle; Elliot, “*felaketin büyümesini önleyen*” Blunt dışında herkesi (olayda toplanan Hıristiyan ve Müslüman kalabalığı, valiyi, askeri ve güvenlik görevlilerini) bir şekilde suçlu görmüştür.⁸⁰

⁷⁵ Türkçe'ye ve batı dillerine geçen kavas terimi Arapça kökenli olup diplomatik dilde, elçilik ve konsolosluklarda çalışan, özel giysisi olan koruma memuru anlamında kullanılmıştır. *Türkçe Sözlük*, c.2, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, s.816.

⁷⁶ Elliot, *a.g.e.*, s.222.

⁷⁷ Elliot, *a.g.e.*, s.223-224.

⁷⁸ *British Documents*, vol.2, Doc. 322, Elliot'tan Blunt'a, 19 Mayıs 1876, s.237.

⁷⁹ *British Documents*, vol.2, Doc. 321, Blunt'tan Elliot'a, 15 Mayıs 1876, s.237; Elliot, *a.g.e.*, s.223.

⁸⁰ Elliot, *a.g.e.*, s.223. Aynı zamanda, bu olayın Rus elçisi Ignatiev tarafından siyasi bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu elçi, olayı Müslümanların dini bir

İstanbul Konferansı'nda (1876/1877) Sir Henry Elliot

1875 yılında patlak veren Hersek Ayaklanması ve onun hazırladığı Bulgaristan Ayaklanması (1876) ve Osmanlı-Sırp, Karadağ Savaşları (1876) büyük bir Balkan krizini beraberinde getirmiş ve “Doğu Sorununu” yeniden Avrupa'nın büyük devletlerinin gündemine taşımıştır. Osmanlı kuvvetlerinin, 29 Ekim 1876'da Morova'da Sırp kuvvetlerine sağladığı üstünlükten sonra Rusya hükümetinin Babıâli'ye verdiği ultimatom,⁸¹ İngiltere'nin, sorunun çözümü yönünde bir konferansın toplanması önerisinde bulunmasına neden olmuştur. Gerçekte Büyük Devletlerin, çıkarlarını uzlaştırmak demek olan bu öneri üzerine 23 Aralık 1876 tarihinde Büyük Devletler İstanbul'da bir araya geldiler. Ancak; hemen belirtmek gerekir ki daha başından beri Bulgaristan olaylarının Avrupa kamuoyunda Türkler aleyhine meydana getirdiği olumsuz hava konferansa hakimdi. Özellikle de “Bulgar Vahşeti” kampanyalarına dönüştürülen Bulgaristan olaylarının İngiltere'de meydana getirdiği anti-Türk kamuoyu baskısı, konferansın seyri üzerinde oldukça etkin olmuştur.

İngiliz hükümeti, Konferansta Hindistan Bakanı Lord Salisbury ve Büyükelçi Elliot tarafından temsil edilmiştir. Ancak, Salisbury ile Elliot, İngiliz dış politikası konusunda taban tabana zıt görüşlere sahip bulunmaktaydılar. Salisbury, temelde Başbakan ve hükümetin geçerli olan geleneksel “doğu” politikasından farklı düşüncelere sahipti. Salisbury'ye göre, Osmanlı bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne dayanan İngiliz geleneksel politikası anlamsızdı ve İngiliz politikası Avusturya'yı devre dışı bırakarak Rusya ile anlaşmalıydı. Haklı olarak, bir Balkan tarihçisi Salisbury'yi Beaconsfield'den daha fazla Balkan Hıristiyanlarına sempati duyan ve Rusya'dan daha az korkan biri olarak nitelendirmektedir.⁸² Nitekim; Salisbury'nin Türk aleyhtarlığı ve radikal düşünceleri, Bulgaristan olaylarıyla Türklere karşı genel bir propaganda yürüten İngiltere'deki liberaller tarafından takdir edilmekteydi. Her şeyden önce

---

taassupla Hıristiyanlara karşı bir hareketi olarak ilan etmiş ve sefarethanesinin güvenliğini Hırvatlarla temin etmeye başlamıştır. Ayrıca, İstanbul'da güvenliğin bozulduğu dedikodusunu yayarak, Beyoğlu, Galata ve merkeze yakın yerlerde oturan yabancı ve yerli tüccar ve sarraftan bir kısmının korkuya kapılarak ailelerini yabancı ülkelere ve adalara göndermesine neden olmuştur. Mahmud Celaleddin Paşa, *a.g.e.*, s.89.

⁸¹ Rus ultimatomu için bakınız: *British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The The Near and Middle East, 1856–1914, The Ottoman Empire: Diplomacy of the Power, 1876–1878*, General Ed. Kenneth Bourne and Cameron Watt, Ed. David Gilland, Part1, Series B, vol. 3, Doc.290, Elliot'tan Derby'ye, 31 Ekim 1876, 1984, s.97. Rus ultimatomu her ne kadar İngiltere'de Rus fobisini canlandırdıysa da, konferansın toplanmaya başladığı Aralık ayında İngiltere'deki Türk aleyhtarlığı etkisini korumaktaydı. Bakınız: George Earl Buckle, *a.g.e.*, s.107; Lady Gwendolen Cecil, *The Life of Robert Marquis of Salisbury, 1868-1880*, vol.II, London, 1923, s.114.

⁸² L.S. Stavrianos, *The Balkans Since 1453*, New York, Chicago, San Francisco, Toronto, London, 1965, s.67.

Salisbury de İngiltere'de Türklere karşı yürütülen “Bulgar vahşeti” kampanyalarının ileri gelenlerinden biri idi.⁸³ Bu nedenle Salisbury'nin konferans için atanması, başta liberaller olmak üzere Türk aleyhtarlarınca memnuniyetle karşılanmıştır. Salisbury için duyulan memnuniyet belki de en iyi liberal lider William Ewart Gladstone'un ifadelerinde görülmektedir: “*Sanırım kişisel olarak çok iyi tanıdığım Lord Salisbury hakkında fikrimi söylemem doğru olur, onun dış politika ve doğu hakkında pek az bilgisi vardır...Salisbury'de Disraeli önyarguları yoktur...Tek kelimeyle Lord Salisbury'nin atanması doğu problemi için hükümetin yaptığı en iyi şeydir.*”⁸⁴

Salisbury'nin sahip olduğu görüş ve politik çizgi daha konferans öncesi çalışmalarında kendini göstermiştir. Salisbury İstanbul'a ulaştıktan sonra Rus Büyükelçisi ve aynı zamanda Rusya'nın konferanstaki temsilcisi olan Ignatiev ile çok yakın ilişki içine girmiş, “uzlaşmacı ve ılımlı” bulduğu Ignatiev'le uyum içinde çalışmıştır.⁸⁵ Ignatiev ile kurduğu bu ilişki konferans boyunca devam etmiştir. Harbutt'un belirttiği gibi⁸⁶ onlar hasım ya da rakip değil, “*büyük bir medeni görev yardımında birbirine gıpta ile bakan*” yardımcıları idiler. Nitekim, konferans öncesi hazırlanan program da Salisbury ile Ignatiev arasındaki ortak çalışmanın bir ürünü idi. Esas itibarıyla bu program, konferans için Rusya'nın öngördüğü tekliflerin, Ignatiev ile Salisbury'nin “uyumlu ve uzlaşmacı” çalışması ile biraz değiştirilerek, yeniden düzenlenmesinden başka bir şey değildi.

Salisbury'nin konferans öncesi faaliyetleri ve Ignatiev ile olan ilişkileri en fazla Elliot tarafından tepki görmüştür. Elliot, kararlaştırılan Ignatiev tekliflerini İngiltere'nin Babiâli'ye verdiği bağımsızlık teminatına aykırı bulmuş, Salisbury'nin sorunu anlamakta ve çözümünde yetersiz biri olarak Rus emellerine alet olduğunu düşünmüş idi.⁸⁷ Bu nedenle Elliot, Babiâli'nin “yerine getirilmesi imkânsız” tekliflere karşı olmasını haklı görmekteydi.⁸⁸ Elliot, belki de Babiâli'den daha fazla Salisbury'nin Ignatiev'le işbirliği yapması ve takındığı

⁸³ Buckle, *a.g.e.*, s.93.

⁸⁴ John Morley, *The Life of Gladstone*, vol. II, New York, 1903, s.560.

⁸⁵ Cecil, *a.g.e.*, s.107-108. Salisbury ile Ignatiev ve onların eşleri arasındaki yakınlık İngiltere Maliye Bakanı Northcote'un ifadelerinde adeta özetlenmektedir: “Ignatiev sürekli olarak (Türk yanlısı) Elliot'a karşı kin besliyor. Bu konuda devamlı olarak, cömert ve akıllı eşi tarafından desteklenmektedir... Salisbury'nin Ignatiev'le çok yakın kişisel ilişkiler içinde olması çok daha acıdır. Elçimiz (Elliot) bundan müteessirdir; gazeteler ve her gün beni görmeye gelenler bunu gitgide etraflıca yazmaktadırlar. Salisbury'nin bunu görmeye başladığını düşünüyorum... Madam Ignatiev her gün Bayan Maud (Bayan Salisbury) ile gezintiye çıkmaktadır. Ne yazık ki Bayan Salisbury de Lord Salisbury kadar şiddetli bir şekilde anti-Türk'tür.” Millman, *a.g.e.*, s.210.

⁸⁶ Harbutt Dawson, “Forward Policy and Reaction 1874–1885”, *The Cambridge History of British Foreign Policy, 1783–1919*, Cambridge, 1923, s.113–114.

⁸⁷ Elliot, *a.g.e.*, s.276,280.

⁸⁸ Elliot, *a.g.e.*, s.280-281; Stavrianos, *a.g.e.*, s.405.

tavırdan rahatsızdı. Çünkü, Salisbury'nin izlediği yol Rus amaçlarına hizmet etmekte, Elliot ve elçiliğini sorunun çözümünde saf dışı bırakmaktaydı.⁸⁹ Bu yüzden Elliot, konferansın toplandığı ilk gün İngiltere Dışişleri Bakanı Derby'ye çektiği bir telgrafla sağlık sorununu gerekçe göstererek İstanbul'dan ayrılmasına izin verilmesini istemiştir.⁹⁰ Aynı zamanda; Elliot, Salisbury'nin imzaladığı Ignatiew'in teklifleri konusundaki endişelerini Lord Derby'ye iletmek için bir mektup⁹¹ kaleme almışsa da, konferansta İngiltere için ikilik yaratacağı düşüncesiyle mektubu göndermemiştir.

Diğer taraftan, Salisbury de konferans süresince Elliot'ı yolu üzerinde büyük bir engel olarak görmüştür. Çünkü Salisbury'e göre Elliot, Türk yanlısı tavrıyla Babıâli'yi cesaretlendirmekte, bu ise konferansı çıkmaza sokmaktaydı. Derby'ye gönderdiği 29 Aralık tarihli bir yazıda, Elliot'ı devletlerin tekliflerine karşı olmasından ve Türklere sempati duymasından dolayı büyük bir engel olarak ifade eden Salisbury, 5 Ocak'ta Koloniler Bakanı Carnarvon'a ise şunları yazmaktaydı:

“Elliot'ın hâlâ burada bulunması büyük talihsizliktir... Elliot burada kaldığı sürece benim Türklere görüşme gücüm hemen hemen hiçtir.”⁹²

Benzer şekilde, 11 Ocakta ise şunları söylemekteydi:

“Elliot görevinden alınmazsa başarı hâlâ mümkün olamaz. Etkimiz burada çok düşüktür... Elçimizin karakteri şüphesiz nüfuzumuzu yok etmek için etkili oldu. Fakat politikamızın karakteri (Elliot'a rağmen) daha etkili oldu. İnanıyorum ki Stratford'un gücünün esası Navarino (Savaşı)'nın Türk hafızasında daha taze olmasına dayanmakta idi.”⁹³

Açık bir şekilde görülmektedir ki, Elliot'un varlığı, konferans boyunca Salisbury için büyük bir sıkıntı olmuştur. Bu yüzden, Salisbury sık sık Elliot'ın İstanbul'dan alınmasını istemiştir. Hatta Salisbury, bu talebin konferanstaki büyük devlet temsilcilerinin de isteği olduğunu belirtmiştir. Elliot'ın görevden alınmasını Salisbury ile işbirliği etmişcesine Ignatiew de İngiltere kabinesine tavsiye etmiştir.⁹⁴ Ancak; Beaconsfield ve Derby bu görüşe karşı olduğundan, Salisbury amacına ulaşamamıştır. Salisbury, Konferansın dağılmasından sonra

⁸⁹ Elliot, *a.g.e.*, s.276.

⁹⁰ *British Documents*, vol.3, Doc.423, Elliot'tan Derby'ye 23 Aralık 1876, s.177. Elliot, İstanbul'dan ayrılma isteğinin kabul edilmemesini, İngiliz hükümetinin politikasını değiştirmek düşüncesinde olmamasına ve kendisinin karar ve tecrübesine önem verildiğine atfetmektedir. Elliot, *a.g.e.*, s.276.

⁹¹ Söz konusu mektup için bakınız: Elliot, *a.g.e.*, s.281-285.

⁹² Cecil, *a.g.e.*, s.119-120.

⁹³ Cecil, *a.g.e.*, s.121-122.

⁹⁴ Cecil, *a.g.e.*, s.119.

bile Elliot'un İstanbul'u terk etmekte ağır davrandığını, bunun ise Babiâli'yi İngiliz desteği konusunda cesaretlendireceği gerekçesiyle polemik konusu yapmıştır.⁹⁵

Sonuçta; Konferans süresince Salisbury ile Elliot arasında var olan politik ayrılık, gerçekte İngiltere dış politikasının konferansta iki farklı çizgide geliştiğini ortaya koymuştur: Elliot gibi Başbakan Benjamin Disraeli (Beaconsfield) ve Dışişleri Bakanı Lord Derby'nin temsil ettiği, İngiliz çıkarları için Rus tehdidine karşı Osmanlı toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına dayanan geleneksel İngiliz politikası ile Türklerin Avrupa'dan çıkarılmasını, Osmanlı Hıristiyanlarının bağımsızlığını ve Rusya ile bir anlaşmaya gidilmesini ileri süren anti-Türk alternatif politika.

Sonuç

Sir Henry Elliot'ın İstanbul'daki İngiltere Büyükelçiliği görevinde bulunduğu 1867–1877 yılları arasında cereyan eden büyük siyasi olaylar, Osmanlı imparatorluğunun kaderini belirleyen gelişmeler olarak kabul edilebilir. Bu gelişmelerden Girit Sorunu (1866–1869), 1875 Bosna-Hersek Ayaklanması, 1876 Bulgaristan Ayaklanması, yine aynı yıldaki Selanik Olayı ve İstanbul Konferansı, bir taraftan Müslüman olmayan unsurların imparatorluktan ayrılması sürecini hızlandırırken, diğer taraftan Osmanlı topraklarını büyük devletlerin rekabet alanı haline getirmiştir.

Elliot'ın, Büyük elçiliği sırasında tanık olduğu bu büyük siyasi gelişmeler karşısındaki görüş ve tavrı, sadece söz konusu gelişmelerin mahiyeti ve seyri açısından değil, aynı zamanda İngiltere dış politikası ve Türk-İngiliz ilişkilerine etkisi açısından da büyük önem taşımıştır. Her şeyden önce Elliot'ın, olaylar karşısındaki politik tavrı, temelde İngiliz çıkarları için Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne dayalı geleneksel İngiliz politikasının gerekliliğine dayanmaktaydı. Hatta onun geleneksel İngiliz politikasının en büyük temsilcilerinden biri olduğu söylenebilir. Öyle ki; İngiliz hükümetinin kamuoyu baskısı karşısında en zor dönemlerinden birini yaşadığı sırada Elliot, "Türk yanlısı olmak suçlaması"yla eleştirilerin odağında bulunmuştur. Bununla beraber, İstanbul konferansında Salisbury'nin Rusya ile Türk imparatorluğu üzerinde uzlaşmak ve Rus elçisi Ignatiev ile işbirliği yapmak yönündeki faaliyetlerine karşı da en büyük tepkiyi Elliot göstermiştir. Bu nedenle Elliot olaylar karşısında daha ziyade statükocu ve barışın devamından yana görünmüştür. Esas itibarıyla Elliot'ın sahip olduğu politik görüş ve anlayış, hükümetinin yürüttüğü politika ile paralellik göstermektedir.

Diğer taraftan; Türk hükümetinin İngiltere'ye endeksli dış politikasının devamında ve Türk-İngiliz ilişkilerinin iyi yönde gelişmesinde Elliot'ın İstanbul'daki kişisel saygınlığının büyük rolü olduğu belirtilmelidir.

---

⁹⁵ Buckle, *a.g.e.*, 113.

Kaynakça

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Hariciye Siyasi Kısım*, 121/42, 207/18, 207/25, 207/27, 207/30, 209/22, 209/39, 210/13, 157/10, 210/24, 210/33, 210/33, 211/2, 211/11, 158/3.
- Ahmet Lütfi Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lütfi Efendi Taribi*, Yayına Hazırlayan: Münir Aktepe, c. XI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- Ahmet Mithat Efendi, *Üss-i İnkılâp-Kırım Mubarebesinden II. Abdülhamid Han'ın Cülusuna Kadar*, Yayına Hazırlayan: Tahir Galip Serhatlı, 1.Baskı, Selis Kitaplar:40, İstanbul, 2004.
- Anderson, Matthew Smith, *Doğu Sorunu 1774–1923: Uluslar Arası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Çeviren: İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- Armaoğlu, Fahir, *Siyasi Tarih (1789–1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- Baltalı, Kemal, “1875–1878 Balkan Buhranı”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Sa.68–69, 1982
- Bourne, Kenneth, “İngiltere ve Girit İsyanı, 1867–69 (Great Britain and the Cretan Revolt, 1866–1869)”, Çeviren: Yuluğ Tekin KURAT, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.1, sa.1, Ankara, 1963, s.249–274.
- British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Near and Middle East 1856–1914, The Ottoman Empire in the Balkans, 1856–1875*, Part1, Series B, vol. 1, Editor, David Gillard, University Publications of America, 1984.
- British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Ottoman Empire: Revolt in the Balkans, 1875–1876*, General Ed. Kenneth Bourne and Cameron Watt, Editor: David Gillard, Part1, Series B, vol. 2, Doc.6, University Publications of America, 1984.
- British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Near and Middle East, The Ottoman Empire and the War with Russia, 1877–1878-The Powers and the Treaty of San Stefano, 1878*, General Ed. Kenneth Bourne and Cameron Watt, Editor: David Gillard, Part1, Series B, Volume 4, Doc.122, University Publications of America, 1984.
- Buckle, George Earl, *The Life of Benjamin Disraeli*, vol. VI, New York, The Macmillan Company, 1920.
- Carrié, Albrecht R.; *The Balkan Crisis of Europe Since The Congress of Vienna*, New York, Evanston, San Francisco, London, 1973.
- Cecil, Lady Gwendolen, *The Life of Robert Marquis of Salisbury, 1868–1880*, vol. II, London, 1923.
- Dawson, Harbutt, “Forward Policy and Reaction 1874–1885”, *The Cambridge History of British Foreign Policy, 1783–1919*, Cambridge University Pres, Cambridge, 1923.
- Harris, David, *A Diplomatic History of the Balkan Crisis of 1875–1878 The First Year*, Archon Boks, USA, 1969.
- Iorga N., *Osmanlı Taribi V*, Çeviren. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara Üniversitesi Yayınları:16, Bilim Kitapları Serisi:7, Ankara, 1948.
- Iseminger, G.L. *Britain's Eastern Policy and the Ottoman Christians 1856–1877*, Norman, Oklahoma, 1965.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Taribi-İslahat Fermanı Devri (1861–1876)*, c.VII, 4.Baskı,

- Ankara, 1988.
- Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikat-Tarihî Hakikatların Aynası*, c.I-II-III, Hazırlayan: İsmet Miroğlu, Berekât Yayınevi, İstanbul, 1983.
- Marriot, J.A.R., *Anglo-Russian Relations 1689-1943*, Methuen Co. Ltd., London, 1944.
- Millman, Richard, *Britain and the Eastern Question 1875-1878*, Clarendon Pres, Oxford, 1979.
- Mehmed Salahi, *Girid Meselesi 1866-1869*, Yayına Hazırlayan: Münir Aktepe, Edebiyat Fakültesi Yayınları No:1223, İstanbul, 1967.
- Meydan Larousse-Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, Sabah Yayınları, c.6.
- Morley, John, *The Life of Gladstone*, vol. II, New York, 1903.
- Ollier, Edmund, *Cassell's Illustrated History of the Russo-Turkish War*, vol.1, Cassell Company, Limited, London, Paris, New York.
- Rossier, Edmond, *Avrupa'nın Siyasi Tarihi 1815-1919*, Çev. Ali Kemali Aksüt, İstanbul, 1943.
- Rupp, G.H., *A.Wavering Friendship: Russia and Avustria 1876-1878*, Harvard University Press, Cambridge, 1941.
- Sedes, Halil, *1875-1878 Osmanlı Ordusu Savaşları 1875-1876 Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasi Olaylar*, 1. kısım, Çituri Biraderler Basımevi İstanbul, 1946.
- Seton-Watson, R.W., *Disraeli, Gladstone and the Eastern Question A Study In Diplomacy and Party Politics*, Frank Cass and Co. Ltd., USA, 1971.
- Shannon, R.T., *Gladstone and the Bulgarian Agitation 1876*, London, 1963.
- Shaw, Stanford-Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çeviren: Mehmet Harmancı, c.2, , e Yayınları, İstanbul, 1984.
- Sir Henry Elliot, *Some Revolutions and Other Diplomatic Experiences*, London, 1922.
- Stavrianos, L.S., *The Balkans Since 1453*, New York, Chicago, San Francisco, Toronto, London, 1965.
- Taylor, A.J.P., *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, New York, 1988.
- Türkçe Sözlük*, c.2, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları,
- Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih*, 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1985.
- Wirthwein, Walter G., *Britain and the Balkan Crisis, 1875-1878*, Columbia Universty Pres, London, 1935
- Yılmaz, Faruk-İYİ, Yusuf, “Sultan Abdülaziz Han'ın Ölümüne İlişkin İngiliz Büyükelçisi Sir Henry Elliot'un 'Vab'a-i Sutan Aziz' Adlı Risalesi ”, Türkoloji ve Türk Tarihi Araştırmaları Özel Sayısı II, *Yeni Türkiye*, sa.44, Mart-Nisan 2002, s.157-170,